ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๐

จดหมายเหตุของพระณรงค์วิชิต (จอน บุนนาค)

เรื่องราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส ในรัชชกาลที่ ๔

เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๐๔

พระยาเชาวนานุสฤติ์ (เชาวน์ อินทุเกตุ)

พิมพ์ในการปลงศพสนองคุณ

หมื่นรักษ์อักษร (ชื่น อินทุเกตุ) ผู้บิดา

เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

TUDC 22/04/2563

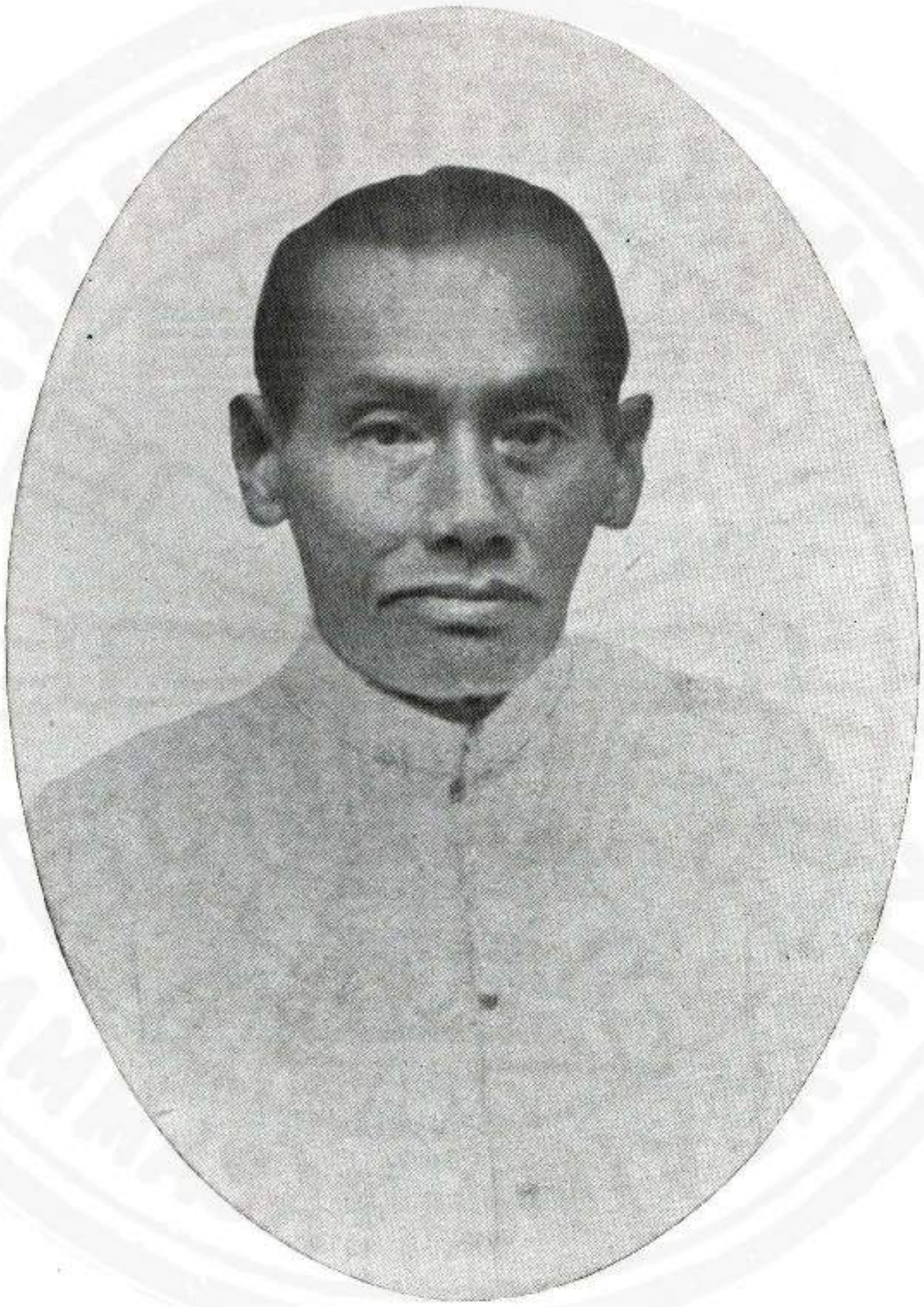

หมื่นรักษ์อักษร (ชื่น อินทุเกตุ)

พ.ศ. ๒๓๙๗—พ.ศ. ๒๔๗๑

TUDC 22/04/2563

อธิบาย

ระยะทางราชทูตสยามไปกรุงฝรั่งเศสที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ พระวิชิตณรงค์ ตรีทูต จดไว้เมื่อคราวโปรด ฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์เป็นราชทูตออกไปเจริญทางพระราชไมตรียังราชสำนักพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ในรัชชกาลที่ ๔ เรื่องราวที่ราชทูตไทยไปต่างประเทศ ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงแสดงความไว้โดยพิสดาร อยู่ข้างต้นหนังสือจดหมายเหตุของหม่อมราโชทัยซึ่งพิมพ์เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๙ นั้นแล้ว จะยกเอามาพิมพ์ให้เต็มสำเนาในที่นี้อีกก็จะยืดยาวนัก จะกล่าวความแต่มูลเหตุซึ่งพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงแต่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังราชสำนักเจ้าแผ่นดินในยุโรป อันเป็นต้นเรื่องของจดหมายเหตุเรื่องนี้ คือ

เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๘ สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษทรงแต่งให้ เซอ ยอน เบาริง เป็นราชทูตเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชวนให้กรุงสยามทำหนังสือสัญญาตามแบบอย่างทางพระราชไมตรีในระวางต่างประเทศที่มีอิศระเสมอกัน ทูตอังกฤษเขามาคราวนั้น เข้าใจด้วยกันทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษ ว่าเป็นการสำคัญกว่าทูตที่เคยเข้ามาคราวก่อน ๆ ด้วยเป็นครั้งแรกที่เป็นราชทูตเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินอันเป็นมหาประเทศหนึ่งในยุโรป เข้ามายังกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริ

TUDC 22/04/2563

เห็นว่า เซอ ยอน เบาริง เข้ามาคราวนั้นเป็นอย่างเดียวกับราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราชครั้งกรุงเก่า จึงโปรดให้จัดการรับรองตามแบบอย่างครั้งสมเด็จพระนารายน์รับราชทูตฝรั่งเศส ฝ่ายข้าง เซอ ยอน เบาริง ที่เข้ามานั้นก็ปรารถนาจะให้ไทยรับรองให้เกียรติยศสูงกว่าเมื่อ ยอน ครอเฟิด และ เฮนรี เบอร์นี เป็นทูตของผู้สำเร็จราชการหัวเมืองอินเดียของอังกฤษเข้ามาแต่ก่อน เตรียมหาจดหมายเหตุครั้งสมเด็จพระนารายน์รับราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาไว้สอบทานการที่ไทยรับรอง เมื่อเห็นว่าการรับรองเป็นทำนองเดียวกันก็พอใจ ได้กล่าวความอันนี้ไว้ในจดหมายเหตุของ เซอ ยอน เบาริง ที่เข้ามาในคราวนั้น

ความปรากฏในจดหมายเหตุของ เซอ ยอน เบาริง ว่า เมื่อพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เข้าเฝ้าในที่รโหฐานได้มีรับสั่งปรารภว่า มีพระราชประสงค์จะทรงแต่งทูตานุทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีตอบแทนถึงเมืองอังกฤษ แต่ยังขัดข้องอยู่ด้วยไม่มีเรือที่จะไปถึงยุโรป และทรงหารือ เซอ ยอน เบาริง ถึงลักษณะพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการที่จะส่งไปถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ว่าอย่างไรจะสมควรในสมัยนั้น เซอ ยอน เบาริง ทูลว่า พระราชสาส์นนั้นถ้าทรงพระราชนิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษเห็นจะดี ด้วยยังไม่มีพระเจ้าแผ่นดินประเทศใดในทิศตะวันออก นอกจากพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะได้ทรงศึกษาทราบภาษาอังกฤษ สมเด็จพระราชินี

TUDC 22/04/2563

วิกตอเรียคงจะทรงยินดีที่จะได้รับพระราชสาส์นเช่นนั้น ส่วนเครื่องราชบรรณาการนั้น เห็นว่าถ้าให้เป็นของไทยทำ เป็นสิ่งของเครื่องใช้สอยตามประเพณีในกรุงสยาม จะสมควรกว่าอย่างอื่น ได้ความตามจดหมายเหตุของ เซอ ยอน เบาริง ดังกล่าวมานี้

ต่อมาอีกปีหนึ่ง ถึงปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๙๙ นายพลแยกสันประธานาธิบดีแห่งสหปาลีรัฐอเมริกา แต่งให้นายเดาว์เซนต์ แฮริส เป็นราชทูตสมเด็จพระเจ้านะโปเลียนที่ ๓ เอมเปอเรอฝรั่งเศสแต่งให้นายมองติคนีเป็นราชทูต เข้ามาชวนทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีอย่างเดียวกับประเทศอังกฤษ ในส่วนทางประเทศอเมริกาจะมีเรื่องราวเป็นสาขาความอย่างไรข้างข้าพเจ้ายังหาทราบไม่ แต่ทางข้างฝรั่งเศสนั้น เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะได้ดำรัสปรารภกับราชทูตฝรั่งเศส ถึงพระราชประสงค์ที่จะใคร่แต่งราชทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีตอบแทนถึงประเทศฝรั่งเศส ราชทูตทูลความนั้นไปยังเอมเปอเรอนะโปเลียนที่ ๓ ความปรากฏว่าเอมเปอเรอมีรับสั่งให้รัฐบาลฝรั่งเศสบอกมายังเสนาบดีว่า ถ้าพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงแต่งราชทูตไปประเทศฝรั่งเศส เอมเปอเรอก็จะทรงยินดีที่จะให้เรือรบฝรั่งเศสมารับราชทูตไป และให้กลับมาส่งเหมือนอย่างครั้งพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ เมื่อพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบพระประสงค์ของเอมเปอเรอนะโปเลียนที่ ๓ ทรงพระราชดำริว่า อังกฤษได้มาเจริญทางพระราชไมตรีก่อน จะแต่งทูตไทยไปเจริญทางพระราช

TUDC 22/04/2563

ไมตรีตอบแทนประเทศฝรั่งเศส ไม่บอกให้อังกฤษทราบเสียก่อนหาควรไม่ จึงโปรดให้เสนาบดีบอกไปยังรัฐบาลอังกฤษว่า เดิมมีพระราชประสงค์จะแต่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังประเทศอังกฤษ การขัดข้องอยู่ด้วยเรื่องเรือที่ทูตจะไป จึงยังหาได้แต่งทูตไปไม่ บัดนี้ไทยได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส ประเทศฝรั่งเศสจะให้เรือรบมารับราชทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีตอบแทน จึงโปรดให้แจ้งความมาให้ทราบ เพราะมีพระราชประสงค์ในทางพระราชไมตรีต่อประเทศอังกฤษเหมือนกัน ถ้าหากว่ารัฐบาลอังกฤษส่งเรือมารับราชทูตไทยเหมือนอย่างฝรั่งเศส ก็จะทรงยินดีที่จะแต่งราชทูตไทยไปยังประเทศอังกฤษอย่างเดียวกัน รัฐบาลอังกฤษตอบมาว่า สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียทรงยินดีที่จะให้เรือรบมารับและส่งราชทูตไทย และจะต้อนรับราชทูตไทยให้สมควรแก่พระเกียรติยศด้วยประการทั้งปวง ด้วยเหตุนี้จึงโปรดให้พระยามนตรีสุริยวงศ์เป็นราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพ็ธภักดีเป็นอุปทูต หมื่นมณเฑียรพิทักษ์เป็นตรีทูต เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย เจริญทางพระราชไมตรีตอบแทนประเทศอังกฤษ เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๐๐ ส่วนประเทศฝรั่งเศสในระยะนั้นพระเจ้านะโปเลียนมีการสงคราม จึงต้องรอมาจนปีระกา พ.ศ. ๒๔๐๔ โปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์เป็นราชทูต เจ้าหมื่นไวยวรนาถเป็นอุปทูต พระณรงค์วิชิตเป็นตรีทูต เชิญพระราชสาส์นและ

TUDC 22/04/2563

เครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้านะโปเลียนที่ ๓ เอมเปอเรอฝรั่งเศส เจริญทางพระราชไมตรีตอบแทนประเทศฝรั่งเศส

พระณรงค์วิชิตผู้แต่งจดหมายเหตุเรื่องนี้ ชื่อ จอน บุนนาค เป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ ต่อมาได้เป็นที่พระพรหมาธิบาลในรัชชกาลที่ ๕ กระบวนที่แต่งจดหมายเหตุเรื่องนี้ ตั้งใจจะแต่งให้เป็นคู่กับจดหมายเหตุของหม่อมราโชทัย ซึ่งแต่งครั้งราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ ถ้าว่าโดยทางวรรณคดีผิดกันที่พระณรงค์วิชิตมิได้เป็นกวีเหมือนเช่นหม่อมราโชทัย กระบวนเรียงความสำนวนไม่ถึงกัน แต่ควรชมความอุตสาหะที่ได้เรียบเรียงให้เป็นเรื่องราวปรากฏอยู่ เสียดายแต่ฉะบับตอนปลายหายศูนย์เสีย ถ้าหากจะยังไม่ศูนย์ ท่านผู้ใดได้ไว้ส่งมาให้หอพระสมุด ฯ กรรมการจะขอบคุณเป็นอันมากทีเดียว

๒๙.

TUDC 22/04/2563

ระยะทางราชทูตสยามไปกรุงฝรั่งเศส
เมื่อปีระกาตรีศก ศักราช ๑๒๒๓

ตอนที่ ๑ ว่าด้วยราชทูตออกจากกรุงเทพ ฯ จนถึงเมืองสิงคโปร์

ข้าพระพุทธเจ้า พระณรงค์วิชิต ได้รับพระราชทานจดหมายระยะทาง ตั้งแต่ทูตานุทูตกราบถวายบังคมลาออกจากกรุงเทพพระมหานครไปเจริญทางพระราชไมตรีพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ใจความว่า ณวันพฤหัสบดีเดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๒๓ ปีระกายังเปนโทศก เพลาบ่าย ๕ โมง ทูตานุทูตพร้อมกันที่หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมในพระบรมมหาราชวัง ราชทูต พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี จางวางพระคลังสินค้า ชื่อเดิมชื่อแพ อายุได้ ๔๓ ปี เปนบุตรที่สองสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริยวงศ์ ตระกูลพงศปติฏฐา มุขมาตยาธิบดี ไตรสรณศรีรัตนธาดา สกลมหารัชชาธิเบนทร์ ปรเมนทรมหาราชวโรปการ มโหฬารเดชานุภาพบพิตร คนซึ่งไปด้วยราชทูตนั้น นายสมบุญ บุตรราชทูต ๑ ขุนสมบัติบดี เสมียน ๑ นายอวด ล่าม ๑ ขุนราชสมบัติ คนใช้ ๑ หมื่นนราภักดี คนใช้ ๑ รวม ๖ คน อุปทูต เจ้าหมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็กเวรขวา ชื่อเดิมชื่อวอน อายุได้ ๓๓ ปี เปนบุตรที่หนึ่งเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมันตพงศพิสุทธ มหาบุรุษรัตโนดม ที่สมุหพระกระลาโหม

TUDC 22/04/2563

คนซึ่งไปด้วยอุปทูตนั้น นายชาย บุตรอุปทูต ๑ นายหวาด บุตรพระยาอภัยสงคราม ๑ หลวงชาติสุรินทร์ เสมียน ๑ ขุนจรเขนทเล ล่าม ๑ นายเอี่ยม มหาดเล็ก ๑ นายเนตร มหาดเล็ก ๑ พันทนงสิงหนาท คนใช้ ๑ นายซุ่นคนใช้ ๑ รวม ๘ คน ตรีทูต พระณรงค์วิชิต เจ้ากรมพระตำรวจนอกขวาในพระบวรราชวัง ชื่อเดิมชื่อจอน อายุได้ ๒๖ ปี เป็นบุตรที่เก้าสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ วรุตมพงศนายก สยามดิลกโลกานุปาลนาถ สกลราชวราณาจักราธิเบนทร์ ปรเมนทรมหาราชานุกูล สรรพกิจมูลมเหศวร์ เชษฐามาตยาธิบดี ตรีสรณรัตนธาดา อดุลยเดชานุภาพบพิตร ๑ คนซึ่งไปด้วยตรีทูตนั้น นายเบี้ย มหาดเล็กล่าม ๑ หมื่นหาญณรงค์ เสมียน ๑ พันสกลขันลือ คนใช้ ๑ รวม ๔ คน ขาดหลวงลุยวิศลอนนาดี ล่ามใหญ่ ๑ ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการในพระบรมมหาราชวัง หลวงอินทรมนตรี เจ้ากรมสรรพากรนอก ๑ นายสรรพวิชัย มหาดเล็กหุ้มแพร ๑ ขุนมหาสิทธิโวหาร ปลัดกรมอาลักษณ์ ๑ หมื่นจักรวิจิตรกรมพระแสงในซ้าย ๑ ขุนศรีวิสุทธากร เสมียน ๑ นายเนียมคนใช้ ๑ นายสังคนใช้ ๑ นายเดชคนใช้ ๑ รวม ๘ คน ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการในพระบวรราชวัง หมื่นจินดารักษ์ หัวหมื่นพระตำรวจนอกขวา ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ ๑ รวม ๒๗ คน เชิญพระราชสาส์นใส่พานทอง ๒ ชั้น ขึ้นตั้งบนพระราชยานกงหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ตั้งกระบวรแห่ออกประตูเทวาพิทักษ์ ไปตามถนนเลียวข้อมเผด็จดัสกร ทูตานุทูตเข้ากระบวรเดิรตามพระราชยานพระราชสาส์นพร้อมกัน พระราชสาส์นในพระบวรราชวัง

TUDC 22/04/2563

แห่ไปขึ้นจบกระบวรที่หน้าประตูวิเศษไชยศรี ส่งลงเรือม่านทองณประตูท่าพระ ไปส่งขึ้นเรือพระที่นั่งมณีเมขลา ปืนทองกระสุน ๕ นิ้วสลุตส่งพระราชสาส์นที่ประตูท่าพระ ๒๑ นัด สลุตที่ประตูพรหมพระบวรราชวัง ๒๑ นัด กระบวรแห่นั้นมีคู่แห่เดิรหน้าร้อยหนึ่ง เดิรหลังหกสิบ รวม ๑๖๐ ทหารปืนแห่หน้า ๔๐ ธงมังกรหน้า ๖๐ หลัง ๔๐ รวมร้อยหนึ่ง จ่าปี่ ๓ จ่ากลอง ๑ กลองชนะ ๓๐ คู่ แตรงอน ๖ แตรฝรั่ง ๔ รวม ๑๐ สังข์ ๒ มโหรธึก ๒ สำรับ เครื่องสูงเจ็ดชั้น ๒ ห้าชั้น ๑๐ บังแทรก ๖ บังพระสูรย์ ๑ รวม ๑๙ ปืนแดง ๑๔ บอก ตำรวจถือมัดหวาย ๕ คู่ ภูษามาลาเชิญพระกลด ๑ คู่เคียงพระราชยานพระราชสาส์นนั้น คือพระยาพิพัฒนโกษา ๑ พระยาเพ็ชรชฎา ๑ พระยาเพ็ชรปาณี ๑ พระยาประสิทธิศุภการ ๑ พระยาประชาชีพบาล ๑ พระศรีสุนทรโวหาร ๑ พระวิเชียรปรีชา ๑ พระเมธาธิบดี ๑ พระมหาราชครูมหิธร ๑ พระราชครูพิเชต ๑ รวม ๑๐ คน กระบวรแห่เรือนั้น ในเรือพระที่นั่งมณีเมขลา มีเครื่องสูง ๑๐ ธงมังกรหน้า ๘ ธงเสือยืกท้าย ๖ รวม ๑๔ ทหารปืน ๑๒ คน ภูษามาลา ๑ อาลักษณ์ ๑ จ่าปี่ ๑ จ่ากลอง ๑ กลองชนะ ๕ คู่ แตรงอน ๖ แตรฝรั่ง ๔ สังข์ ๒ เรืออรเทพกิจการ ๑ เรือชลธารมาระมุข ๑ แห่หน้าประโคมมโหรธึกลำละสำรับ เรือพระที่นั่งมหาไชยเทพ ใส่เครื่องมงคลราชบรรณาการ ๑ เรือเสพสหายไมตรี ๑ เรือนทีเทพธิดา ๑ รับทูตานุทูตแห่ไปถึงป้อมพิไชยประสิทธิ์ ยิงปืนสลุต ๒๑ นัด ถึงป้อมปิดปืนนึกเปนเวลาค่ำหาได้สลุตไม่ เรือพระราชสาส์นเรือแห่เรือตามล่องลงไปถึงเมืองสมุทปราการเวลาค่ำ ๒ ทุ่ม พณหัวเจ้า

TUDC 22/04/2563

ท่าน เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมันตพงศ์พิสุทธ์ มหาบุรุษรัตโนดม ฯ ที่สมุหพระกระลาโหม ไปเรือฤทธิแรงศรถึงเมืองสมุทปราการเวลา ๓ ยาม แล้วใช้จักรนำหน้าเรือพระที่นั่งมณีเมขลา ประโคมแตรสังข์กลองชนะ ยิ่เรือกลไฟทั้งปวงก็ตามออกไปถึงเรือรบฝรั่งเศส เปนเรือกลไฟชื่อเรือรอนเดอ ทอดอยู่นอกสันดอน วันศุกร์เดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เวลา ๒ โมงเช้าพร้อมกันทอดสมออยู่ห่างเรือรบประมาณ ๒ เส้น กำมดันโทยอนให้ชักธงช้างเผือกขึ้นเสากลาง แต่เสาหน้าเสาท้ายนั้นชักธงฝรั่งเศส ชักธงบริวารขึ้นยอดเสาแล้วพาดลงมาตามปลายเพลาถึงปากเรือทั้ง ๓ เสา ทหารขึ้นยืนเพลาเสาหน้าชั้นต้น ๑๒ คน ชั้นสอง ๘ คน ชั้นสาม ๖ คน รวม ๒๖ คน เสากลางเท่าเสาหน้า เสาท้ายชั้นต้น ๘ คน ชั้นสอง ๖ คน ชั้นสาม ๔ คน รวม ๑๘ คน เวลานั้นคลื่นใหญ่เรือพระราชสาส์นเข้าเทียบไม่ได้ กำมดันโทยอนจัดเรือโยต ๔ ลำ ๑๒ กรรเชียง ๒ ลำ ๘ กรรเชียงลำหนึ่ง ๔ กรรเชียงลำหนึ่งมีธงฝรั่งเศสปักท้ายทั้ง ๔ ลำ มารับพระบรมราชสาส์นพระบวรราชสาส์นที่เรือพระที่นั่งมณีเมขลา แลรับพณหัวเจ้าท่าน เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ กับพวกทูตานุทูตแลข้าราชการที่ไปส่งขึ้นเรือรบฝรั่งเศส กำมดันแลขุนนางนายทหารแต่งตัวยืนรับอยู่ที่ประตู มีทหารยืนแถวถือปืนไรเฟ่นชะนวนทองแดงสพายดาบ ๒ แถว ๆ ละ ๒๔ คน นายทหารสพายดาบคน ๑ เบาแตรคน ๑ รวม ๒๖ คน เมื่อเชิญพระราชสาส์นขึ้นบนเรือแล้วเป่าแตรขึ้นเปนสำคัญ กำมดัน นายทหาร แลทหารเลวก็คำนับพระราชสาส์น ทหารที่ยืนเพลาร้องฮิบเอมเปรอพร้อมกัน ๓ หน

TUDC 22/04/2563

แล้วลงมาเข้ายืนปืนใหญ่ยอกละ ๑๑ คน ยืน ๑๐ ยอกเปนคน ๑๑๐ คน มีนายทหารยอกแล้วยิงสลุต ๒๑ นัด กำมดันให้เชิญพระบรมราชสาส์นพระบวรราชสาส์นขึ้นไว้บนโต๊ะในห้องข้างท้าย แล้วให้เรือโบตออกมารับเครื่องมงคลราชบรรณาการแลสิ่งของทูตานุทูตเสร็จแล้ว เวลา ๕ โมงเช้าพณหัวเจ้าท่าน เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยที่ไปส่งทูตานุทูตนั้น ลากำมดันแลขุนนางนายทหารลงจากเรือรบฝรั่งเศสกลับเข้ามาณกรุงเทพพระมหานคร ทหารขึ้นยืนเพลาร้องโฮโรคำนับอีกครั้ง ๑ แล้วลงมายิงปืนใหญ่สลุตพณหัวเจ้าท่าน เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ๑๙ นัด กำมดันจัดให้ราชทูต อุปทูต ตรีทูต อยู่ห้องข้างท้ายที่ไว้พระราชสาส์น แต่ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่าม คนใช้นั้น อยู่ห้องดาดฟ้าชั้นกลางข้างท้าย ราชทูต อุปทูต ตรีทูต นายสรรพวิชัย นายชาย ขาดหลวงลุยวิศลอนนาดี ๗ นายนั้น รับพระราชทานโต๊ะเดียวกันกับกำมดัน แต่หลวงอินทรมนตรี ขุนมหาสิทธิโวหาร หมื่นจักรวิจิตร หลวงชาติสุรินทร์ ขุนจรเจนทเลล่าม ขุนสมบัติบดี นายสมบุญ นายหวาด นายเอี่ยมรวม ๙ คน รับพระราชทานโต๊ะเดียวกันกับพวกออฟฟิเซอ ๆ ๖ คนรวม ๓๕ คน คนชาวสยามนอกนั้น ๓๓ คน รับของแจกรับพระราชทานเหมือนอย่างลูกเรือ วิกลเตอรบตรกงสุลฝรั่งเศสที่อยู่ว่าการแทนกงสุลณกรุงเทพ ฯ นั้นโดยสานไปเมืองสิงคโปร์ด้วย เรือยิรอนเดอลำนี้ยาว ๒๖๐ ฟิต คิดเปนไทย ๓๙ วา ปากกว้าง ๓๔ ฟิต คิดเปนไทย ๕ วา ๑๐ นิ้ว ท้องลึก ๒๓ ฟิต คิดเปนไทย ๓ วา

TUDC 22/04/2563

คืบ ๒ นิ้ว กินน้ำลึก ๑๗ ฟิต คิดเปนไทย ๒ วา ๒ ศอกคืบ ๘ นิ้ว สามเสาเปนเรือกลไฟจักรท้าย กำลัง ๑๖๐ แรงม้า กำมดันแลขุนนางนายทหาร ๆ เลวกลาสีรวม ๒๒๐ คน ดาดฟ้าชั้นบนมีปืนเล็กใหญ่รายปากเรือ กระสุน ๘ นิ้วข้างละ ๕ บอก หน้าเรือมีปืนทองเหลืองรางแท่นกระสุน ๓ นิ้วบอกหนึ่ง ดาดฟ้าชั้นกลางเปนที่คนอยู่หามีช่องปืนไม่ มีแต่ปืนใหญ่ใส่รางไว้บอกหนึ่ง.

รุ่งขึ้นณวันเสาร์เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำเวลา ๓ โมงเช้า กำมดันให้ใช้จักรเรือรบออกจากที่ทอดสมอนอกสันดอน ครั้นเวลาย่ำค่ำถึงหน้าเขาตะเกียบ ตั้งหัวเรือไปหว่างทิศตะเภาพัดหลวงแล่นออกลึก.

วันอาทิตย์เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำเวลาเช้าแลไม่เห็นฝั่ง ลมตะเภาพัดเสมอ ลุดเตนเนนเอาแผนที่มาคิดดู รู้ว่าเรือถึงหน้าเมืองกำเหนิดนพคุณ.

วันจันทร์เดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เวลาบ่ายเรือถึงหว่างเกาะหลักเกาะมันตรงกัน คลื่นสงบเรือเดิรโมงละ ๖ น๊อต เวลานั้นเปนลมหัวเขาพัดกล้า กำมดันให้ใช้ใบช่วยจักรทั้ง ๓ เสา เรือเดิรเร็วขึ้นโมงละ ๗ น๊อต.

วันอังคารเดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เวลา ๔ โมงเช้า แลเห็นเขาไซรงเขานั้นอยู่ในป่า แขวงเมืองตานีข้างใต้ ตรงเขานั้นลงมาเปนแหลมชายทเลเรียกว่าแหลมงู เวลา ๕ โมงเช้านายทหารซ้อมทหารปืนเล็ก ๒๘ คน เวลาบ่ายเรือไปถึงตรงหน้าเมืองกลันตันเห็นเกาะปะรินเดียน

TUDC 22/04/2563

เกาะเร็ดแดง ๒ เกาะข้างทิศตะเภา แขกเรียกว่าเกาะดิดัง อยู่ใต้เมืองกลันตัน เวลาย่ำค่ำถึงหน้าเมืองกรังตานู วันพุธเดือน ๕ แรมค่ำ ๑ เวลาเที่ยงเรือไปถึงตรงหน้าเมืองปะหัง เวลาบ่าย ๓ โมงเห็นเกาะนาคใต้เมืองปะหังอยู่หว่างตะเภาสลาตัน.

วันพฤหัสบดีเดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ เวลาเช้าเห็นเกาะปูลูออ เวลา ๔ โมงเช้าเห็นแหลมโรมแมเนียข้างขวา เขาปีนแดงเมืองเรียวอยู่ข้างซ้าย เวลาเช้า ๕ โมงถึงปากช่องกองศิลาขาว ที่ศิลาขาวนั้นเปนศิลางอกขึ้นพ้นน้ำข้าง อยู่ใต้น้ำข้าง เปนที่น่ากลัวเรือเข้าออกจะเปนอันตราย มีหอคอยสำหรับตามโคมเปนที่สำคัญเรือเข้าออก อังกฤษเรียกว่าแล็ดเฮา แล็ดเฮานั้นเปนของอังกฤษทำขึ้นบนกองศิลาขาวสูง ๑๐๐ ฟิต คิดเปนไทย ๑๕ วา มีคนอังกฤษผลัดเปลี่ยนกันรักษาทั้งกลางวันกลางคืน เมื่อเรือไปใกล้แล็ดเฮาที่เรือชักธงฝรั่งเศสขึ้นปลายเพลาโกซิเสาท้าย คนที่รักษาแล็ดเฮาก็ชักธงอังกฤษขึ้นรับ เรือพ้นที่นั่นเข้าไปแล่นใกล้ฝั่ง เห็นบ้านเรือนแขกหลายตำบล เวลาบ่ายโมง ๑ ถึงปากน้ำยะโฮ เวลาบ่าย ๓ โมงถึงที่ทอดสมอหน้าเมืองสิงคโปร์ รวม ๖ วัน กำมันให้ชักธงช้างเผือกขึ้นเสากลาง ชักธงอังกฤษขึ้นเสาหน้า แล้วยิงสลุตธงอังกฤษ ๒๑ นัด ที่ป้อมเมืองสิงคโปร์สลุตตอบ ๒๑ นัด วิกลเตอร์บุตรกงสุลฝรั่งเศสที่อยู่ว่าการแทนกงสุลกรุงเทพ ฯ ซึ่งออกไปด้วยนั้น ลงเรือโบตขึ้นไปเมืองสิงคโปร์ก่อน พระพิเทศพานิช สยามพิชิตภักดี ผู้ว่าราชการกงสุลกรุงสยาม

TUDC 22/04/2563

ลงมาที่เรือรบ ทักถามทูตานุทูตแล้วถามถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทั้ง ๒ พระองค์ แลพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงเปนสุขสบายอยู่หรือ ราชทูตตอบว่าทรงเปนสุขสบายอยู่ พระพิเทศพานิชถามราชทูตว่าจะขึ้นไปเมืองสิงคโปร์เวลาไร ราชทูตบอกว่ากำมดันจะขึ้นไปต่อณวันแรม ๓ ค่ำ พระพิเทศพานิชบอกกำมดันว่าแรม ๓ ค่ำเปนวันศุกร์เปนวันตายของพระเยซู ห้ามการสลุตไปจนถึงวันจันทร์เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำจึงจะสลุตได้ พระพิเทศพานิชบอกว่าเจ้าเมืองสิงคโปร์แลกงสุลฝรั่งเศส ได้ปรึกษากันแล้ว ถ้าทูตานุทูตจะขึ้นวันแรม ๓ ค่ำก็ได้แต่ไม่ได้สลุต วันนี้เจ้าเมืองจัดทหารเตรียมคอยสลุตรับทูตานุทูตอยู่พร้อมแล้ว ราชทูตจึงว่ากับกำมดันว่าการสลุตนี้เปนการใหญ่สำคัญ จะขอขึ้นวันนี้ เจ้าเมืองสลุตรับจะได้เปนพระเกียรติยศแด่พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระนคร กำมดันว่าตามแต่ราชทูตจะเห็นควรเถิด เวลาบ่าย ๕ โมงกำมดันจัดเรือโบต ๓ ลำ ราชทูต อุปทูต ตรีทูต บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี กำมดันโทยอน ๕ คนไปลำ ๑ ราชทูต อุปทูต ตรีทูตสวมเสื้อเยียรบับนุ่งยกทองใส่สนับเพลา ใส่หมวกแก๊ยมีพระตราคาดเข็มขัดคาดรัดคด ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียนล่าม แต่งตัวตามบันดาศักดิ์ไปลำหนึ่ง คนใช้ไปลำหนึ่ง ครั้นถึงสพานหน้าป้อม เจ้าเมืองให้อัศดีกำรองเจ้าเมืองที่ ๓ มารับคน ๑ มีทหารถือกระบองห้ามคนตามทาง ๖ คน พระพิเทศพานิช ๑ มีศกอซิดกงสุลฝรั่งเศสสำหรับเมืองสิงคโปร์ ๑ นายห้างองกฤษ ๑ นายห้าง

TUDC 22/04/2563

ฝรั่งเศส ๑ นายห้างแขกเทศ ๑ นายห้างจีน ๑ มาคอยรับทูตานุทูตอยู่ที่สพานน้ำ เมื่อทูตานุทูตขึ้นสพานแล้วที่เรือรบยิงปืนสลุตส่ง ๑๙ นัด ที่ป้อมยิงปืนสลุตรับ ๑๙ นัด กงสุลฝรั่งเศสจัดรถไว้ ๓ รถ ราชทูต อุปทูต ตรีทูต บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี กำมดันโทยอนไปรถ ๑ เทียมม้าเทศ ๒ ม้า ให้ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่ามคนใช้ไป ๒ รถ เทียมม้ารถละม้า กงสุลฝรั่งเศสพาทูตานุทูตไปอยู่โฮเต็ลชื่อเลศเปอแรน จัดรถไว้ให้ใช้สำหรับโฮเต็ล ๓ รถ ในโฮเต็ลนั้นมีเตียงนอนครบทุกนาย เลี้ยงทูตานุทูตวันละ ๓ เวลา มีเครื่องใช้สอยสำหรับโฮเต็ลครบทุกอย่าง

วันศุกร์เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า มีศุกอซิดกงสุลฝรั่งเศสเมืองสิงคโปร์ ๑ เดอกัศเตลโนกงสุลฝรั่งเศสกรุงเทพ ฯ ๑ เบตริโนกงสุลอิศปันยอลเมืองสิงคโปร์ ๑ พระพิเทศพานิช สยามพิชิตภักดี ๑ เถ้าแก่หวดนายห้างพระยาพิศาลศุภผล ๑ เถ้าแก่อี่นายห้างพระภายิสมบัติบริบูรณ์ ๑ หกนายมาที่โฮเต็ลเยี่ยมทูตานุทูตปราไสกันอยู่ประมาณชั่วโมง ๑ ราชทูตเชิญพระราชหัตถเลขาให้พระพิเทศพานิช ๆ รับพระราชหัตถเลขาขึ้นคำนับเหนือศีรษะแล้วลากลับไป

วันเสาร์เดือน ๕ แรม ๔ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า จีนกับตันกิมเสงมาที่โฮเต็ล ทักถามทูตานุทูตแล้วลากลับไป ฝ่ายราชทูต อุปทูต ตรีทูตไปหาตอยแทนกงสุลฝรั่งเศสเมืองสิงคโปร์ กงสุลกรุงเทพ ฯ พูดกัน

TUDC 22/04/2563

อยู่กึ่งโมง ราชทูต อุปทูต ตรีทูตลาไปหาตอบแทนพระพิเทศพานิช ราชทูตบอกพระพิเทศพานิชว่ามีพระราชหัตถเลขาฝากทูตานุทูตออกมาถึงเซอริดเซิดมะกอศแลน ซึ่งเปนผู้สิทธิขาดในการตัดสินความในเมืองสิงคโปร์ฉบับ ๑ พระพิเทศพานิชจึงพาราชทูต อุปทูต ตรีทูตไปหาเซอริดเซิดมะกอศแลน ๆ ลงมารับเชิญให้นั่งเก้าอี้แล้ว ถามว่าทูตานุทูตมาตามทางมีความสุขสบายอยู่หรือ ราชทูตตอบว่า มีความสุขสบายอยู่ แล้วราชทูตบอกกับเซอริดเซิดมะกอศแลนว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทั้งสองพระองค์ ทรงรำลึกถึงท่านมากอยู่ จึงพระราชทานพระราชหัตถเลขาออกมาให้ท่านฉบับ ๑ ทูตานุทูตออกมาครั้งนี้จะมีการธระเกี่ยวข้องสิ่งใดท่านจะได้ช่วยสงเคราะห์ เซอริดเซิดมะกอศแลนตอบว่าขอบพระเดชพระคุณพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ทรงรำลึกถึงข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้ามีความยินดีมาก แล้วราชทูตเชิญพระราชหัตถเลขาให้เซอริดเซิดมะกอศแลน ๆ รับพระราชหัตถเลขาแล้วว่า ทูตานุทูตออกมาครั้งนี้จะมีธระสิ่งใด ข้าพเจ้ามีอำนาจเท่าใดก็จะช่วยธระท่านทูตานุทูตทั้งสิ้น ราชทูตตอบว่าซึ่งท่านมีใจสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์แลได้รับธระสิ่งประสงค์ของทูตานุทูตซึ่งออกมาครั้งนั้น ข้าพเจ้าขอบใจท่านเปนอันมาก แล้วทูตานุทูตก็ลากลับมาโฮเต็ล

วันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำเวลาเช้า มิศกอชิดกงสุลฝรั่งเศสเมืองสิงคโปร์ ๑ เดอกัศเตลโนกงสุลฝรั่งเศสกรุงเทพ ฯ ๑ กำมดัน

TUDC 22/04/2563

โทยอน ๑ สามนายมาหาทูตานุทูตที่โฮเต็ล แล้วราชทูต อุปทูต ตรีทูต ไปหาตอยแทนจินกับตันกิมเสงที่ตึกบนเนินเขา จินกับตันกิมเสง (ว่า) ราชทูตอุปทูต ตรีทูตได้มาบนที่อยู่ของข้าพเจ้าๆ ขอบใจเปนอันมาก เมื่อราชทูตออกไปกรุงลอนดอนครั้งก่อน ข้าพเจ้าก็ได้เชิญมากินโต๊ะครั้งหนึ่ง แล้วจินกับตันกิมเสงให้เอาของหวานน้ำองุ่น น้ำชามาเลี้ยงทูตานุทูต แล้วพาทูตานุทูตไปชมเก๋งที่กลางสระสวนจันทน์สองสระ สระหนึ่งอยู่เชิงเขา น้ำทเลไหลเข้าออกได้เปนที่ปล่อยปลาต่าง ๆ สระหนึ่งอยู่บนเนินเขาน้ำจืดเปนที่เลี้ยงปลาเงินปลาทอง พูดกันอยู่ชั่วโมงหนึ่งทูตานุทูตก็ลากลับมาโฮเต็ล เวลาค่ำเถ้าแก่อีนายห้างพระภาษีสมบัติบริบูรณ์เชิญทูตานุทูตไปกินโต๊ะที่ตึกพร้อมด้วยพระพิเทศพานิช เลี้ยงอย่างจีนครั้นเลิกเลี้ยงแล้วเวลา ๒ ทุ่ม พระพิเทศพานิชกับเถ้าแก่อีมาส่งทูตานุทูตถึงโฮเต็ล แล้วลากลับไป.

วันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำเวลา ๓ โมงเช้า กงสุลฝรั่งเศสสำหรับเมืองสิงคโปร์มาบอกทูตานุทูต ว่าเมื่อวันมาถึงเจ้าเมืองให้อัศดีกำมารับแล้วก็ได้ยิงสลุต ขอให้ทูตานุทูตไปหาเจ้าเมืองด้วยจึงจะควร ราชทูตตอบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามก็ได้มอบหมาย ฝากทูตานุทูตมาถึงท่านกงสุลทุกประการ ทูตานุทูตออกมาครั้งนี้จะแวะบ้านไหน เมืองไหนควรจะไปหาผู้ใด ก็สุดแต่กงสุล ๆ จึงว่าเจ้าเมืองนัดเวลา ๕ โมงเช้าจะลงมารับทูตานุทูตที่โก๊ด ครั้นถึงเวลา ๕ โมงเช้าราชทูต อุปทูต ตรีทูตแต่งตัวเหมือนเมื่อขึ้นจากเรือรบเสร็จแล้ว มิศกอชิด

TUDC 22/04/2563

กงสุลฝรั่งเศสเชิญให้ทูตานุทูตขึ้นรถหนึ่ง ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียนล่ามแต่งตัวตามบันดาศักดิ์ไปสองรถ ขาดหลวงลุยวิศลอนนาดิ กงสุลฝรั่งเศสกำมดันโทยอนไปรถหนึ่ง พระพิเทศพานิชสยามพิชิตภักดีไปรถหนึ่ง ครั้นไปถึงหน้าโก๊ดมิทหารแขกดำแต่งตัวถือปืนไรแฟนยืน ๒ แถว ๆ ละ ๑๒ คน มีนายแถวคนหนึ่ง คนกลองคนหนึ่งรับอยู่ที่หน้าโก๊ด อัศดีกำลังมาเชิญทูตานุทูตขึ้นไปยังที่เจ้าเมืองอยู่ เจ้าเมืองเชิญทูตานุทูตให้นั่งเก้าอี้ มีอังกฤษนั่งอยู่ด้วยเจ้าเมืองคนหนึ่ง มักฟาซันที่สองคนหนึ่ง มิศตอโปรเกอที่สามคนหนึ่ง เจ้าเมืองถามว่าพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทั้งสองพระองค์ทรงเปนสุขสบายอยู่หรือ ราชทูตตอบว่าเปนสุขสบายอยู่ เจ้าเมืองถามว่าทูตานุทูตมาในเรือรบฝรั่งเศส เห็นกฎหมายธรรมเนียมแลการงารในเรือชอบหรือไม่ ราชทูตตอบว่าในเรือจัดการเรือเรียบร้อยดี เจ้าเมืองจึงว่าเมืองสิงคโปร์นี้เปนที่พักฝ่ายยุโรป ทูตไปข้างหน้าจะได้เห็นบ้านเมืองต่าง ๆ ดีกว่านี้มีอีกมาก พูดกันอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมงลากลับมาโฮเต็ล เจ้าเมืองชื่อกาวันนาอายุ ๕๐ ปี ขาซ้ายข้างหนึ่งถูกปืนเมื่อรบเมืองบังคลา ครั้นเวลาบ่าย ๒ โมงพระพิเทศพานิชสยามพิชิตภักดี มาเชิญราชทูต อุปทูตตรีทูต นายสรรพวิชัย หลวงอินทรมนตรี ขุนมหาสิทธิโวหาร ขุนจรเจนทเล ขาดหลวงลุยวิศลอนนาดี ๘ นายไปกินโต๊ะพร้อมด้วยจีนยี่น้องพระพิเทศพานิช ๓ กงสุลอิศขั้นยอน ๓ นายห้างกัดตะรี ๓ กงสุลว่าการวิลันดา เดนมาร์ก บุรุซเซีย ๓ นายแบงก์สำหรับรักษาคลังเงินเมือง

TUDC 22/04/2563

สิงคโปร์ ๑ เถ้าแก่อีนายห้างพระภาษี ๑ รวม ๖ นาย ครั้นเวลาค่ำทุ่มหนึ่ง เจ้าเมืองให้มาเชิญราชทูต ๑ อุปทูต ๑ ตรีทูต ๑ ขุนจรเจนทเล ๑ บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี ๑ ไปกินโต๊ะที่บ้านอยู่บนยอดเขาพร้อมด้วยมักฟาซันที่สอง ๑ อัศดีกำที่สาม ๑ ภรรยาเจ้าเมือง ๑ ภรรยามักฟาซัน ๑ ผู้หญิงอังกฤษญาติเจ้าเมือง ๑ ผู้หญิงอังกฤษบุตรนายห้าง ๑ กงสุลฝรั่งเศส ๑ มองเซียไซแม็ก มองเซียไซยา เปนผู้กำกับชื่อของบรรทุกเรือรบฝรั่งเศส ๒ นายกำมดันโทยอน ๑ กับตันเรือกันโยตสำหรับเมืองสิงคโปร์ ๑ กงสุลอิศปันยอน ๑ รวม ๑๓ นาย เลี้ยงอย่างอังกฤษพูดกันแต่เรื่องกินโต๊ะทั้งสิ้น เวลายามเศษเลิกโต๊ะแล้วทูตานุทูตลากลับมาโฮเต็ล.

วันอังคาร เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ เวลาค่ำมีศกอชิดกงสุลฝรั่งเศสเมืองสิงคโปร์มาเชิญราชทูต อุปทูต ตรีทูต นายสรรพวิชัย หลวงอินทรมนตรี นายชาย บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี ไปกินโต๊ะที่ตึกพร้อมด้วยพระพิเทศพานิช ๑ บาดหลวงแบรันเมืองสิงคโปร์ ๑ กำมดันโทยอน ๑ มองเซียไซแม็ก มองเซียไซยา เปนขุนนางฝรั่งเศส ๒ นาย เดอกัศเตลโนกงสุลกรุงเทพ ฯ ๑ วิกลเตอรบุตรกงสุลกรุงเทพ ฯ ๑ แฮนดินนายห้างฝรั่งเศส ๑ บาดหลวงออซ่ ๑ ดอกเตอร์สเล็ม ๑ รวม ๑๙ นาย เลี้ยงอย่างฝรั่ง เวลายามเศษเลิกโต๊ะแล้วลากลับมาโฮเต็ล มีศกอชิดกงสุลฝรั่งเศสสำหรับเมืองสิงคโปร์มาส่งทูตานุทูตถึงโฮเต็ลแล้วลากลับไป.

TUDC 22/04/2563

วันพุธ เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า เซอริดเชิดมะกอศแลน ๑ มิศเตอรกะมิงพนักงารฝ่ายกรมท่า ๑ เดอกัศเตลโนกงสุลฝรั่งเศสกรุงเทพ ฯ ๑ วิกลเตอรยุตรกงสุลฝรั่งเศสกรุงเทพ ฯ ๑ พระพิเทศพานิช ๑ มิศกอชิดกงสุลฝรั่งเศสเมืองสิงคโปร์ ๑ มาเยี่ยมตอบแทนทูตานุทูตที่โฮเต็ล พูดกันอยู่ประมาณชั่วโมง ๑ แล้วลากลับไป เวลาบ่าย ๔ โมงเศษพระพิเทศพานิช ๑ มิศกอชิดกงสุล ๑ กำมดันโทยอน ๑ เถ้าแก่อี่ ๑ ไปรับทูตานุทูตที่โฮเต็ลมาลงเรือมักฟาซันที่ ๒ อัศดีกำที่ ๓ มาส่งทูตานุทูตที่สพานน้ำ ครั้นทูตานุทูตลงเรือยตแล้วที่ป้อมยิงปืนสลุตส่ง ๑๙ นัด ที่เรือรบชักธงช้างเผือกแล้วยิงปืนสลุตรับ ๑๙ นัด ทูตานุทูตพักอยู่เมืองสิงคโปร์ ๗ วัน.

TUDC 22/04/2563

ตอนที่ ๒ ว่าด้วยราชทูตออกจากสิงคโปร์ จนถึงเกาะลังกา

วันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำเวลาบ่าย ๓ โมง กำมดันให้ใช้จักรเรือรบออกจากที่ทอดสมอเมืองสิงคโปร์ไป เลี้ยวอ้อมแหลมเมืองสิงคโปร์ เวลาบ่าย ๔ โมง ถึงกองศิลาตำบล ๑ ศิลานั้นงอกขึ้นพ้นน้ำข้างอยู่ใต้น้ำข้าง เปนศิลาดำอยู่หว่างเมืองสิงคโปร์ข้างขวา เกาะสุมาตราข้างซ้าย อังกฤษทำแล็ดเฮาไว้สำหรับตามโคมให้เรือเข้าออก เห็นเปนสำคัญ สูงประมาณ ๑๐๐ พีต เวลาบ่าย ๕ โมงถึงช่องมาลากาข้างขวา.

วันศุกร์เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำเวลาเช้าถึงหน้าเมืองมาลากาเรือไปใกล้ฝั่ง แลเห็นบ้านเรือนบนบกหลายตำบล เวลาบ่าย ๔ โมงพ้นแหลมมาลากา เวลาบ่าย ๕ โมงครึ่งถึงที่โขดแห่งหนึ่งอยู่กลางช่องทางไปเมืองบังคลา ไย่เกาะหมาก แขกเรียกว่าเกาะปูลูปีนัง น้ำลึกประมาณ ๙ ศอก ๑๐ ศอก เปนที่เรือโดน อังกฤษจึงให้กำปั่น ๒ เสาครึ่งลำหนึ่งไปทอดไว้สำหรับตามโคม เรือไปมาได้เปนที่สังเกต.

วันเสาร์เดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำเวลาเช้าเรือแล่นออกลึกไม่เห็นฝั่ง เวลาเที่ยงลดเตนเนนคิดแผนที่สอบดูรู้ว่าเรือถึงตรงเกาะหมาก เวลาค่ำเห็นเกาะปูลูเปราข้างขวาไม่มีคน.

วันอาทิตย์เดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ เวลาบ่ายแลเห็นเขาบนเกาะสุมาตรา อยู่ทิศตะเภาข้างซ้าย.

TUDC 22/04/2563

วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ เปนลมสลาตันคลื่นใหญ่ เวลาบ่าย ๕ โมงเรือไปพ้นเกาะสุมาตรา เวลา ๔ ทุ่มฝนตกจนเวลา ๗ ทุ่มขาดเมด.

วันอังคารเดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ เรือแล่นออกลึกไม่เห็นเกาะเห็นฝั่ง ๑๐ วัน.

วันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำเวลา ๒ โมงเช้า แลเห็นเกาะลังกา และเกาะลังกานั้นอังกฤษเรียกว่าเกาะซีลอนข้างทิศว่าว เวลา ๔ โมงเช้าเรือไปใกล้ปากอ่าวป้อมแหลมคาลี กำมดันให้ชักธงช้างเผือกขึ้นเสากลาง ชักธงฝรั่งเศสขึ้นปลายเพลาโกซีเสาท้าย มีเรือออกมารับข้างนำร่อง เข้าไปถึงที่ทอดสมอในอ่าวป้อมแหลมคาลี รวมวันตั้งแต่ออกจากเมืองสิงคโปร์ ๑๕ วันถึงเกาะซีลอน กำมดันให้ชักธงอังกฤษขึ้นเสาหน้า ยิงปืนสลุตธง ๒๑ นัด ที่ป้อมยิงปืนตอบรับ ๒๑ นัด กำมดันโทยอนให้ออฟฟิเซอขึ้นไปหาเจเยนชื่อมิศเบลี ผู้รับว่าการกงสุลฝรั่งเศสที่ป้อมแหลมคาลี ออฟฟิเซอกลับมาแจ้งความว่ามิศเบลีบอกว่าโฮเต็ลที่ให้จัดไว้รับทูตานุทูตนั้น มีโฮเต็ลเล็ก ๆ ไม่สมควรแก่ทูตจะจัดหาโฮเต็ลที่ใหญ่ได้แล้วจึงจะให้คนมาบอก เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่งมิศเบลีเจเยนให้คนมาบอกว่าโฮเต็ลที่จะรับทูตานุทูตนั้นหาได้แล้ว เวลานี้ฝนยังตกอยู่ ถ้าทูตานุทูตจะขึ้นโฮเต็ล ที่ป้อมเห็นจะยิงสลุตรับไม่ได้ ทูตานุทูตปรึกษากับกำมดันว่าการสลุตเปนพระเกียรติยศ คอยให้ฝนหยุดก่อนจึงจะขึ้น ที่ป้อมจะได้ยิงสลุตรับ กำมดันก็เห็นด้วยทูตานุทูต

TUDC 22/04/2563

ฝนตกตั้งแต่เวลา ๕ โมงเช้าจนค่ำก็หาหยุดไม่ ทูตานุทูตจึงมิได้ขึ้นโฮเต็ล.

วันศุกร์เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า กำมดันจัดเรือโบต ๓ ลำ ราชทูต อุปทูต ตรีทูตแต่งตัวเหมือนเมื่อขึ้นเมืองสิงคโปร์ ราชทูต อุปทูต ตรีทูต บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี กำมดันโทยอน ๕ นาย ลงเรือโบตลำ ๑ ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่าม แต่งตัวตามบันดาศักดิไปลำ ๑ คนใช้ไปลำ ๑ นายทหารที่เรือยิ่รอนเดอ จัดทหารถือปืนไรแฟนคำนับส่งทูต ๒ แถว ๆ ละ ๖ คนเป่าแตรคน ๑ ครั้นทูตานุทูตลงจากเรือแล้ว ทหารที่เรือยิ่รอนเดอยิงสลุตส่งทูตานุทูต ๑๙ นัด ทูตานุทูตมาใกล้สพาน มิศโฟเบิด ผู้ว่าการป้อมแหลมคาลีให้ทหารยิงปืนสลุตรับ ๑๙ นัด เมื่อทูตานุทูตขึ้นสพานแล้ว มิศโฟเบิดให้นายทหารที่รักษาถนนมารับ ๓ คน ถือธงสำหรับทหารคน ๑ ถือกระบอง ๒ คน มิศเบลิเอเยนจัดรถรับทูตานุทูต ๓ รถ ทูตานุทูตไปถึงหน้าโก๊ดในเมือง มีทหารอังกฤษแต่งตัวถือปืนยืนคำนับ ๓๒ คน เป่าแตรคน ๑ ทูตานุทูตไปถึงโฮเต็ล ๆ นั้นชื่อว่าสิวิวอยู่ในป้อมแหลมคาลี มิศเบลิเอเยนจัดรถไว้ให้ใช้สำหรับโฮเต็ล ๓ รถ ครั้นเวลาเที่ยงมิศเบลิมีหนังสือมาถึงราชทูต ว่าเวลานี้ทูตานุทูตพึ่งขึ้นมาจากเรือยังวุ่นวายอยู่ ต่อรุ่งพรุ่งนี้ข้าพเจ้ามิศเบลิจึงจะมาเยี่ยมทูตานุทูตที่โฮเต็ล การณารัตน์ชาวสิงหฬหลานเจ้าเมืองคนเก่ามาทักถามทูตานุทูตที่โฮเต็ล เวลาบ่ายโมง ๑ กอนันมักกอนาพนักงารฝ่ายกรมท่า ๑ มิเยอยิซันขุนนาง ๑ คอกเตอ

TUDC 22/04/2563

กอนันผู้ตัดสินความ ๑ มิศแปนขุนนางนายทหารปืนใหญ่ ๑ มิศมิเดนขุนนางนายทหารปืนเล็ก ๑ รวม ๕ นายมาที่โฮเต็ล ถามว่าทูตานุทูตอยู่หรือไม่ คนเฝ้าโฮเต็ลบอกว่าทูตยังรับประทานอาหารอยู่ อังกฤษทั้ง๕นายส่งแต่กำดขึ้นมาทักถามทูตานุทูตตามธรรมเนียมแล้วลากลับไป.

วันเสาร์เดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า พระสิริสมณะวัดแหลมคาลี ๑ มิศโฟเบิดผู้ว่าการป้อมแหลมคาลี ๑ มาทักถามทูตานุทูตที่โฮเต็ลประมาณครึ่งชั่วโมงแล้วลากลับไป เวลาบ่าย โมง ๑ ราชทูต อุปทูต ตรีทูต บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี กำมดันโทยอนไปหาตอบแทนมิศโฟเบิดที่คอเวอนแมนต์สเตเชนหาพบไม่ พบแต่กอนันมักกอนา ๑ มิเยอบีซัน ๑ คอกเตอกอนัน ๑ มิศแปนขุนนางนายทหารปืนใหญ่ ๑ มิศมิเดนขุนนางนายทหารปืนเล็ก ๑ ห้านายบอกว่ามิศโฟเบิดไปบ้านแล้ว ราชทูต อุปทูต ตรีทูต บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี กำมดันโทยอนก็ตามไปที่บ้านมิศโฟเบิดบนยอดเขาหาพบไม่ ภรรยามิศโฟเบิดออกมารับเชิญทูตให้ขึ้นไปบนตึก บอกว่าเวลานี้มิศโฟเบิดไม่อยู่ พูดกันอยู่กึ่งโมงลากลับมาโฮเต็ล.

วันอาทิตย์เดือน ๖ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ทูตานุทูตเที่ยวดูที่ป้อมแหลมคาลี ที่ป้อมแหลมคาลีนั้นเปนอ่าวเข้าไปประมาณ ๕๐ เส้น กว้างประมาณ ๓๐ เส้น ปากอ่าวอยู่ข้างทิศตะเภา ฟากตวันออกเปนเขามีแล็ดเฮาตำบล ๑ ฟากตวันตกมีป้อมมีแล็ดเฮาอีกตำบล ๑ ในอ่าวมีกองศิลาพ้นน้ำข้างใต้น้ำข้าง อังกฤษทำทุ่นเหล็กทอดไว้ริมกองศิลาให้เปน

TUDC 22/04/2563

ที่สังเกตเรือเข้าออก ทั้ง ๒ ฟากเปนทางเรือเดิร ที่เรือทอดอยู่กว้างประมาณ ๑๐ เส้น มีกำปั่น ๓ เสาข้าง ๒ เสาข้างเสาครึ่งข้าง บรรทุกถ่านศิลาแลของอื่น ๆ ทอดขายอยู่ในอ่าว ๒๗ ลำ เรือเมล์เข้าออกเนือง ๆ ป้อมนั้นเปนของพุทเกตทำไว้แต่เดิม กำแพงก่อด้วยศิลาสูง ๕ วา เชิงกำแพงข้างหน้าถึงน้ำ ๓ ด้าน ตวันออกด้าน ๑ ตวันตกด้าน ๑ ทักษิณด้าน ๑ ทำเชิงเทิน ๒ ชั้น ๆ บนกว้าง ๘ ศอก เปนที่เดิรเล่นเวลาเย็น ๆ ชั้นล่างกว้าง ๔ วา ที่แห่งใดได้ทางปืนถนัดอังกฤษทำแท่นวงเดือนมีสพานเหล็กสำหรับใส่ปืนกระสุน ๘ นิ้วทุกแห่ง ร่มปืนนั้นทำด้วยเหล็กสังกระสี ด้านทักษิณมีปืนอยู่บนแท่น ๕ กระบอก ด้านตวันตกมีแต่แท่นหามีปืนไม่ ด้านตวันออกนั้นอยู่ในอ่าวตรงที่เรือทอดตามกำแพงมีปืนอยู่บนแท่น ๖ กระบอก ที่มุมใกล้ประตูทำเปนป้อมอีกชั้นหนึ่ง มีเสาธงมีปืนรางเหล็ก ๔ ลำ กระสุน ๕ นิ้ว ๑๒ กระบอก ด้านอุดรนั้นเปนบนยกมีป้อม ๒ ชั้นสูงประมาณ ๑๐ วา ป้อม ๑ ทำสม้ายคล้ายป้อมพิชัยประสิทธิ์ มีปืนกระสุน ๘ นิ้ว ๖ กระบอกเปนที่สลุตมีเสาธงมีซุ้มคนอาศรัยฝน ทหารผลัดเปลี่ยนกันรักษาทั้งกลางวันกลางคืน ป้อมแหลมคาลีนี้มีประตูเข้าออกด้านอุดรประตูเดียว ทำตึกเช่นกำแพงคร่อมประตูไว้ ตึกยาวประมาณ ๒ เส้น ในกำแพงตรงประตูทำที่โรงทหารหลัง ๑ ยาวประมาณ ๑๕ วา มีทหารชาวยุโรปอยู่ ๑๐๐ คน มีโรงทหารแขกดำหลัง ๑ ยาวประมาณ ๑๕ วา มีทหารอยู่ ๒๐๐ คน ทหารแขกดำมีบุตรภรรยาอยู่พร้อม ทหารชาวยุโรปแต่งตัวถือปืนไรเฟล

TUDC 22/04/2563

ประจำอยู่หน้าโรงคน ๑ ที่ประตู ๒ คน ทหารแขกดำถือกระบองเที่ยวเดิรประจำอยู่ทุกถนน มีห้างอังกฤษพื้น ๒ ชั้นขายของต่าง ๆ สองห้างเปนที่ตึกอยู่แลให้เช่าหลายตึก ตึกแขกพื้นดินชั้นเดียวขายเครื่องแก้วบ้าง แหวนบ้าง เพ็ชร์บ้าง พลอยบ้าง หลายตึก โรงร้านแขกชาวสิงหฬขายผักผลไม้ต่าง ๆ ทุกถนน ลูกจ้างทำงารใช้สอยเปนคนชาวสิงหฬ ๓ ส่วนแขกดำส่วน ๑ นอกกำแพงฝ่ายทิศอุดรตรงป้อม ๒ ชั้น อังกฤษทำทางรถไปถึงเมืองกะลุมบู เมืองกันดี กำหนดทาง ๑๒๐๐ เส้น ที่พัก ๖ แห่งมีสายเตเลคราฟมาแต่เมืองบุ้มขายเมืองกะลุมบูเมืองกันดีถึงป้อมแหลมคาลี ตั้งแต่เชิงกำแพงออกไปนอกป้อมประมาณ ๓ เส้นถึงตึกแถวของอังกฤษของแขกพื้น ๒ ชั้น ๒ แถวยาวประมาณ ๕ เส้นเปนที่อยู่ข้าง ให้คนเช่าสำหรับขายปลาผลไม้แลของต่าง ๆ ข้าง มีถนนเดิรกลางกว้างประมาณ ๔ วา ที่เชิงกำแพงหน้าป้อมสูงแลเห็นอ่าวชายหาด มีโรงใส่ถ่านศิลา ๓๐ โรง มีสวนมะพร้าวตามบ้านตามเขามากกว่าต้นไม้อื่น ชาวสิงหฬทำเรือนอยู่ตามสวนแลเนินเขาแลเชิงเขา เรือนนั้นเล็ก ๆ พื้นดินฝาขัดแตะด้วยแขนงไม้ทิ้งดิน หลังคามุงด้วยใบมะพร้าว ดูเปนคนยากจนมาก การุณารัตน์ชาวสิงหฬหลานเจ้าเมืองคนเก่านั้น เข้ารีดถือสาสนาคฤศต์ มีตึกพื้น ๒ ชั้นหลัง ๑ ทำสอาดประหลาดกว่าราษฎรชาวสิงหฬ แต่ชาวสิงหฬมิได้นับถือ ชาวสิงหฬเข้ารีดฝรั่งส่วน ๓ ไม่เข้ารีดสัก ๗ ส่วน วัดพระสงฆ์มีอยู่ตามบ้านตามสวนหลายอาราม แต่พระสงฆ์นั้นเย่นสองพวก ไม่เปนสามัคคี

TUDC 22/04/2563

ร่วมสังฆกรรมกัน เพราะถืออย่างอุบาลีวงศพวกหนึ่ง ถืออย่างปรามวงศพวกหนึ่ง ต่างติเตียนกัน วัดพระสิริสมณะนั้นอยู่บนภูเขามีกุฏิทำเปนตึกหลังหนึ่ง พระวิหารทำเปนซุ้มกลมมีพระพุทธรูปหน้าตัก ๔ ศอกองค์หนึ่ง มีพระเจดีย์สูง ๗ วาองค์หนึ่ง มีพระสงฆ์ ๖ รูป พระสงฆ์ในเกาะซิลอนนั้นไม่ได้ไปเที่ยวบิณฑิบาตด้วยมีกฎหมายห้าม ชาวบ้านต้องออกไปที่วัดส่งกับข้าวของฉันทั้งเช้าทั้งเพล ที่แหลมคาลีนั้นฝนตกเสมอหาเปนระดูไม่ เรือเมืองนั้นชาวสิงหฬทำใช้ไม่เหมือนประเทศอื่น รูปเรือนั้นกลมเหมือนมาดยังไม่ได้เบิก ยาวประมาณ ๔ วาข้าง ๕ วาข้าง ปากกว้างศอก ๑ สูงน้ำประมาณศอก ๑ มีไม้พาดออกไปจากปากเรือ ๒ อันยาวประมาณ ๕ ศอก ๖ ศอก มีไม้ท่นผูกติดกับปลายไม้ที่พาดออกไปจากปากเรือลอยอยู่บนน้ำ เรือนั้นถึงจะออกทะเลคลื่นใหญ่ลมกล้าประการใด เรือก็ไม่เปนอันตราย ทูตานุทูตพักอยู่แหลมคาลี ๔ วัน.

TUDC 22/04/2563

ตอนที่ ๓ ว่าด้วยราชทูตออกจากเกาะลังกาจนถึงเมืองเอเดน

วันอังคารเดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เวลา ๕ โมงเช้ากำมดันโทยอนขึ้นไปรับทูตานุทูตที่โฮเต็ลมาลงเรือโบตที่สพาน ทหารที่ป้อมยิงสลุตส่ง ๑๙ นัด ที่เรือรบยีรอนเดอซักธงช้างเผือกขึ้นเสากลางแล้วทหารยิงปืนสลุตรับ ๑๙ นัด เวลาบ่าย ๓ โมงกำมดันให้ใช้จักรเรือออกจากที่ทอดสมอข่าวแหลมคาลี เวลานั้นเปนลมสลาตันคลื่นใหญ่ ตั้งหัวเรือไปทิศตวันตก วันศุกร์เดือน ๖ แรม ๙ ค่ำเวลาเช้า ๒ โมงหม้อน้ำเครื่องจักรรั่วกำมดันให้หยุดทำจักรแลยาหม้อ ๓ ชั่วโมง จึงได้ใช้จักรไป.

วันอาทิตย์เดือน ๖ แรม๑๑ ค่ำเวลาบ่ายรุ่ง เห็นเขาบนฝั่งแหลมคารดาพุมเปนทวีปแอฟริกา ข้างซ้ายเปนลมหว่างทิศตะเภาหว่างสลาตันพัดอ่อน ๆ คลื่นราบใช้ใบได้ทั้ง ๓ เสา.

วันจันทร์เดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำเวลา ๒ โมงเช้า หมอนข้อเสือเครื่องจักรสลายชำรุดหยุดจักรทำอยู่ กำมดันให้ใช้ใบลมพัดอ่อน ๆ เรือเดิรโมงละ ๒ น๊อต เวลาบ่ายครึ่งโมงแก้เครื่องจักรแล้วใช้จักรไปเรือเดิรโมงละ ๖ น๊อต.

วันอังคารเดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ เวลาเช้าแลเห็นเขาเห็นฝั่งแหลมเอเดน เมื่อเรือมาใกล้ปากอ่าวแหลมเอเดน กำมดันให้ชักธงช้างเผือกขึ้นเสากลาง ชักธงฝรั่งเศสขึ้นปลายเพลาโกซีเสาท้าย แล้วอังกฤษเจ้าท่าออกมารับนำร่อง พาเรือยีรอนเดอเข้าไปทอดสมอในอ่าวแหลมเอเดน

TUDC 22/04/2563

ตั้งแต่ออกจากเกาะซีลอนรวม ๑๕ วันถึงเมืองเอเดนเวลาบ่ายโมง ๑ กำมดันให้พวกออฟฟิเซอขึ้นไปบอกกัปตันเปละแฟผู้สำเร็จราชการเมืองเอเดน ว่าจะขอสลุตธงอังกฤษ กัปตันเปละแฟจึงตอบว่าซึ่งจะสลุตธงอังกฤษนั้น ขอยกเสียเถิด จะขอสลุตรับแต่ทูตานุทูตที่เรือยิรอนเดอจึงหาได้สลุตธงอังกฤษไม่ ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมงกัปตันเปละแฟลงมาทักถามทูตานุทูตที่เรือยิรอนเดอ เวลาบ่าย ๕ โมงกำมดันโทยอนจัดเรือโบต ๓ ลำให้ราชทูต อุปทูต ตรีทูต บาดหลวงลุยวิศลอนนาดีล่าม กัปตันเปละแฟ กำมดันโทยอนรวม ๖ นายลำ ๑ แต่ราชทูต อุปทูต ตรีทูต แต่งตัวเหมือนเมื่อขึ้นเมืองสิงคโปร์ ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่าม แต่งตัวตามขันดาศักดิ์ลงลำ ๑ คนใช้ลำ ๑ เมื่อราชทูต อุปทูต ตรีทูต จะลงเรือโบตนายทหารจัดทหารถือปืนไรเฟนสพายดาบคำนับส่งทูตานุทูต ๒ แถว ๆ ละ ๖ คน เป่าแตรคน ๑ ครั้นเรือโบตออกจากเรือยิรอนเดอแล้ว ทหารที่เรือยิรอนเดอยิงปืนสลุตส่งทูต ๑๙ นัด ทหารที่ป้อมบนเขายิงปืนสลุตรับ ๑๙ นัด เรือไปถึงท่ามีรถมาคอยรับทูตานุทูตอยู่ ๒ รถ กัปตันเปละแฟขึ้นรถไปด้วย ทูตานุทูตไปอยู่โฮเต็ลชื่อปรินสเวไกลน้ำ ๒ เส้น กัปตันเปละแฟจัดรถไว้ให้ใช้สำหรับโฮเต็ล ๓ รถ ให้ทหารแขกดำเดิรยามรักษาอยู่ยามละ ๒ คน ที่ปากอ่าวเปนเขาทั้ง ๒ ฟาก ๆ หนึ่งตวันออกเปนแหลมเอเดน ฟากตวันตกเรียกเขาขี้ลมมัด แหลมทวีปอาหรับปากช่องกว้างประมาณ ๘๐ เส้น ๘๐ เส้น เปนอ่าวเข้าไปกว้างยาวมาก แขกบอกว่าหนทาง ๕ ไมล์ ในท้องอ่าวเปนหาดทราย บนบกมีต้นอินทผาลำมากกว่าต้นไม้อื่น มี

TUDC 22/04/2563

เรือรบกลไฟจักรข้างของอังกฤษทอดอยู่ลำ ๑ เปนเรือสำหรับรักษาป้อมเอเดน มีเรือสกุนเนอแล่นไปมาตระเวนอยู่ในอ่าวลำ ๑ ที่แหลมเอเดนเดิมมีบ่อน้ำจืดของแขกในเขตแดนอาหรับมาซื้อขาย แต่น้ำนั้นกร่อยหาจืดสนิทไม่ ที่หว่างเขาอังกฤษขุดบ่อได้น้ำจืดกับทำที่ขังน้ำฝนไว้หลายตำบล ทุกวันนี้แอนดโอกอมปนีอังกฤษให้มีคโฟเบิดบีตาซันอังกฤษเอาเครื่องกลั่นน้ำมาตั้งโรงกลั่นอยู่ ๔ โรง ได้น้ำจืดสนิทวันละ ๔,๓๒๐ กะลัน คิดเปนไทยกะลันละ ๕ ทนาน ซื้อขายกัน ๒๕ กะลันเปนเงินรูเปีย ๑ มีตึกห้างโฮเต็ลของอังกฤษ ของพุทเกต ของแขกเทศเปนที่อยู่บ้างให้เช่าข้างหลายหลัง ตึกนั้นก่อด้วยศิลาถือปูนหลังคาทำเหมือนเพดานสูงข้างหนึ่งต่ำข้างหนึ่ง บนหลังคาปูด้วยต้นอินทผาลำถือปูนทับ เรือนแขกตำทำเล็ก ๆ พื้นดินหลังคาสูงประมาณ ๔ ศอกข้าง ๕ ศอกข้าง ฝาแลหลังคาทำด้วยใบอินทผาลำบ้าง เอาเสื่อคลุมเปนประทุนบ้าง ข้างในขุดดินลงไปศอกหนึ่งบ้าง ศอกเศษบ้าง อยู่ตามชายหาดหน้าเขาข้างตามชะวากเขาข้าง ตามเนินเขาข้าง ทำถนนทางรถเดิรหน้าเขาริมน้ำบ้าง ตัดทางขึ้นบนเขาไปในเมืองทางหนึ่ง ที่เขาสูงเจาะเปนอุโมงค์ทำทางเดิรเข้าในเมือง ๒ ตำบล ๆ หนึ่งยาวประมาณ ๒ เส้น ตำบลหนึ่งยาวประมาณ ๓ เส้นเดิรตลอดถึงกัน เขานั้นเปนศิลาบ้าง ดินปนทรายบ้าง ที่เชิงเขามีหญ้าบ้างเล็กน้อย แต่ต้นไม้ใหญ่หามีไม่ ด้านเหนือติดแผ่นดินทวีปอาหรับ อังกฤษทำกำแพงประจบถึงเขา กำแพงนั้นก่อด้วยศิลามีคูตลอดกัน มีป้อมมีปืนตามกำแพง ๒ ป้อม เขานั้นมีประตูเข้าออกตามกำแพงประตูหนึ่ง มีทหารรักษาทั้งกลางวันกลางคืนมิได้ขาด

TUDC 22/04/2563

มีโรงทหาร ๔ ตำบล ทหารอังกฤษมีอยู่ ๘๐๐ คน ทหารแขกดำ ๒ ส่วน ลูกข้างใช้สอยเปนแขกดำผมหยิกทั้งสิ้น ชาวเมืองใช้อูฐใช้ฬาบรรทุกของต่าง ๆ มาก รถเทียมด้วยม้าเทศข้างฬาข้าง กัปตันเปละแฟผู้สำเร็จราชการเมืองนั้นทำตึกอยู่บนเขาข้างในอ่าว เขานั้นอยู่ริมน้ำยอดต่ำปราบทำเปนป้อมมีเสาธงมีปืน ๓ ตำบล อากาศทั้งกลางวันกลางคืนร้อนมากกว่าเย็น กัปตันเปละแฟบอกว่าเมื่อเดือน ๑๑ ปีวอกโทศก ฝนตกครั้งหนึ่งมากจนตึกพังคนตายเปนอันมาก เว้นมา ๕ เดือนตกอีกครั้งหนึ่ง แต่ก่อนนั้นฝนตกปีละครั้งข้าง สองปีครั้งหนึ่งข้าง ผลไม้ผักต่าง ๆ ที่จะรับประทานนั้น แขกฝ่ายแผ่นดินอาหรับเอามาซื้อขายมิได้ขาด.

วันพุธเดือน ๖ แรม ๑๔ ค่ำ กัปตันเปละแฟผู้สำเร็จราชการเมืองเอเดน เชิญราชทูต อุปทูต ตรีทูต บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี กำมดันโทยอน ๖ นายไปกินโต๊ะที่บ้านกัปตันเปละแฟบนเขา พร้อมด้วยขุนนางนายทหาร ๔ คน ภรรยากัปตันเปละแฟ ๑ หญิงน้องภรรยากัปตันเปละแฟ ๑ เจ็ดคนเลี้ยงอย่างฝรั่ง พูดกันแต่เรื่องกินโต๊ะ จนเวลา ๒ ทุ่มเลิกโต๊ะแล้ว ทูตานุทูตก็ลากลับมาโฮเต็ล.

วันพฤหัสบดีเดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำเวลาบ่าย ๔ โมง กำมดันโทยอนขึ้นมารับทูตานุทูตที่โฮเต็ลมาลงเรือที่ท่า ครั้นเรือโยตทูตานุทูตออกจากท่าแล้ว ที่ป้อมเอเดนยิงปืนสลุตส่งทูต ๑๙ นัด ที่เรือยิงรอนเดอซักรองช้างเผือกขึ้นเสากลาง ยิงสลุตรับ ๑๙ นัด ทูตานุทูตพักอยู่เรือคืนหนึ่ง ด้วยเครื่องจักรชำรุดยังทำไม่แล้ว ทูตานุทูตพักอยู่เมืองเอเดน ๓ วัน.

TUDC 22/04/2563

ตอนที่ ๔ ว่าด้วยราชทูตออกจากเมืองเอเดนจนถึงเมืองไกโรแลเมืองอาเล็กซันดรี

วันศุกร์เดือน ๗ ขึ้นค่ำ ๑ เวลาบ่ายโมงเศษเปนลมตวันออกพัดกล้า กำมดันโทยอนให้ถอนสมอใช้แต่ใบเรือออกจากที่ทอดสมอเมืองเอเดน แล้วตั้งหัวเรือไปทิศสลาตัน เรือเดิรโมงละ ๕ น๊อตครึ่ง เวลาบ่าย ๒ โมงครึ่งจักร์แล้วได้ใช้จักรด้วยเรือเดิรโมงละ ๗ น๊อต เรือแล่นไปใกล้ฝั่งทวีปอาหรับข้างขวา เห็นภูเขาเห็นหาดถนัด เวลา ๗ ทุ่มเรือไปถึงที่ช่องแคบแบบเวลแมนเดบเข้าทเลแดง มีเกาะชื่อเปรินเกาะหนึ่งอังกฤษทำแล็ตเฮาสำหรับตามโคมอยู่ข้างซ้าย เรือแล่นไปข้างขวาพ้นเกาะนั้นแล้ว วันเสาร์เดือน ๗ ขึ้น ๒ ค่ำเวลาโมงเช้าเห็นฝั่งทั้ง ๒ ฟาก เวลา ๕ โมงถึงเกาะแยแปนยุวาข้างซ้ายไม่มีคน เกาะเล็ก ๆ มีอยู่ ๒ เกาะ เวลาย่ำค่ำถึงเกาะเลยบาเบออยู่ข้างขวา วันอาทิตย์เดือน ๗ ขึ้น ๓ ค่ำเวลาบ่าย ๓ โมงครึ่ง เปนลมตวันตกพัดกล้าคลื่นใหญ่ใช้ใบด้วย จนใบโกซิเสาท้ายขาด เวลาย่ำค่ำลมโต้หน้าใช้ใบไม่ได้ เรือเดิรโมงละ ๒ น๊อต ๖ วัน.

วันอาทิตย์เดือน ๗ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เวลาย่ำค่ำ แลเห็นฝั่งเรียกว่าเลฮุมอยู่ทิศตวันตกข้างซ้าย.

วันพฤหัสบดีเดือน ๗ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เวลา ๔ ทุ่มถึงซาดอนเปนช่องเข้าไปท่าสุเอส.

TUDC 22/04/2563

วันศุกร์เดือน ๗ ขึ้น ๑๕ ค่ำเวลาเช้า เรือแล่นมากลางช่องเห็นฝั่งทั้ง ๒ ฟาก เวลา ๔ ทุ่มเกิดพายุกล้าคลื่นใหญ่โต้หน้าเรือเดิรโมงละน๊อต วันอาทิตย์เดือน ๗ แรม ๒ ค่ำเวลา ๔ โมงเช้า เรือไปใกล้แลเห็นป้อมท่าสุเอส กำมดันให้ชักธงช้างเผือกขึ้นเสากลาง ธงฝรั่งเศสขึ้นเสาท้าย เรือไปถึงที่ทอดสมอท่าอ่าวสุเอส ตั้งแต่ออกจากเมืองเอเดนรวม ๑๗ วันถึงท่าสุเอส ครั้นเรือทอดสมอแล้ว มหะมัดเบผู้สำเร็จราชการท่าสุเอส มิศเตอร์กอศเตอเอเยนของคอเวอนแมนต์ฝรั่งเศสผู้รับว่าการเรือรบเมืองอาเล็กซันดรีแลท่าสุเอส ลงมาทักถามทูตานุทูตที่เรือยิรอนเดอ มหะมัดเบบอกว่ามีคำสั่งเจ้าไกโรมาว่า ถ้าทูตานุทูตกรุงสยามไปถึงแล้ว ให้จัดเรือกลไฟออกมารับขึ้นไปอยู่ที่โฮเต็ลสำหรับเจ้าไกโรมาพัก แลสั่งให้เลี้ยงดูทูตานุทูตให้บริบูรณ์ มหะมัดเบว่าได้ติดไฟเรือกลไฟไว้แต่แรกเห็นธงช้างเผือก ทราบว่าเป็นเรือทูตกรุงสยาม ได้บอกเตเลคราฟไปเมืองอาเล็กซันดรีแล้ว กงสุลฝรั่งเศสซึ่งอยู่ที่เมืองอาเล็กซันดรีตอบมาว่าจะลงมารับทูตานุทูตณท่าสุเอส ครั้นเวลาเช้า ๕ โมงเรือกลไฟจักรข้างกินน้ำลึก ๔ ฟิตออกมารับพระราชสาส์นแลเครื่องมงคลราชบรรณาการแลทูตานุทูตที่เรือยิรอนเดอ ราชทูต อุปทูต ตรีทูต ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่ามแต่งตามขันดาศักดิ์ แลคนใช้ลงเรือกลไฟจักรข้าง หน้าเรือปักธงพระจอมเกล้า ท้ายเรือปักธงตุระเกีย มหะมัดเบผู้สำเร็จราชการท่าสุเอส มิศเตอร์กอศเตอเอเยนคอเวอนแมนต์ฝรั่งเศสก็ลงเรือกลไฟไปด้วย เมื่อทูตานุทูตลงเรือนั้น ทหารเรือยิรอนเดอแต่งตัวถือปืนไรเฟิ่นคำนับ

TUDC 22/04/2563

ส่งทูตตามธรรมเนียม ยิงปืนใหญ่สลุตส่งทูต ๑๙ นัด ทหารที่ป้อมท่าสุเอสสลุตรับ ๑๙ นัด เรือทูตไปถึงเทียบท่าแล้ว เรือยิรอนเดอชักธงตระเกียขึ้นเสาหน้าแล้วยิงสลุตธง ๒๑ นัด ทหารที่ป้อมสลุตตอบ ๒๑ นัด มหะมัดเบพาทูตานุทูตขึ้นอยู่ที่โฮเต็ล มีคนรับใช้เลี้ยงดูตามธรรมเนียม ห้องโฮเต็ลนั้นแต่งต่าง ๆ กัน คนที่ท่าสุเอสนั้นเปนชาติเตกบ้าง อาหรับบ้าง แขกดำบ้าง มีเรือจักรขุดคลองอยู่ลำ ๑ เรือกลไฟเล็ก ๆ สำหรับออกไปรับคนรับของที่เรือเมล์แลเรือรบ ๓ ลำ มีโฮเต็ลใหญ่ของอังกฤษตั้งอยู่ริมน้ำสำหรับรับคนเรือเมล์หลังหนึ่ง มีตึกอยู่ก่อด้วยดินดิบพน ๓ ชั้นบ้าง ๒ ชั้นบ้าง ชั้น ๑ บ้าง ประมาณร้อยหลังเศษ ที่ป้อมนั้นไม่สู้มั่นคง มีแต่ปืนใหญ่ตั้งไว้ พอสลุตรับส่งตามธรรมเนียม ๕ กระบอก รถไฟเดิรขึ้นลงเมืองไกโรมิได้ขาด โรงที่พักรถไฟนั้น เสาแลหลังคาทำด้วยเหล็ก เวลาบ่าย ๒ โมง มีศเตอร์ยอแวกงสุลอังกฤษที่ ๒ ซึ่งอยู่ที่ท่าสุเอสมาทักถามทูตานุทูตที่โฮเต็ล พูดกันอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมงลากลับไป

วันจันทร์เดือน ๗ แรม ๓ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า กงสุลฝรั่งเศสเมืองอาเล็กซันดรีที่ ๑ กีแยนเวียระที่ ๒ แฟสะกีดขุนนางเมืองไกโร ๑ สิกกิเปขุนนางฝ่ายกรมท่า ๑ มาถึงท่าสุเอส ครั้นเวลาบ่ายโมง ๑ มาทักถามทูตานุทูตที่โฮเต็ล กีแยนเวียระกงสุลฝรั่งเศสบอกว่า คอเวอนแมนต์ทราบว่าทูตกรุงสยามออกมาช้านานแล้ว ได้จัดให้เรืออัคโมเดมารับทูตคอยอยู่ที่ท่าเมืองอาเล็กซันดรีถึง ๕๐ วันแล้ว ราชทูตตอบว่ามากลางทเลถูกพายุจัดลมพัดโต้หน้าเรือหลายวันการจึงช้าไป สิกกิเปขุนนาง

TUDC 22/04/2563

ฝ่าย กรมท่าบอกว่าเจ้าไกโรให้จัดรถไฟ สำหรับเจ้าไกโรทรงเที่ยวเล่นนั้น มารับทูตานุทูตให้สมแก่พระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม ราชทูตตอบว่าซึ่งเจ้าไกโรให้ท่านนำรถไฟมารับข้าพเจ้าทั้งปวง ข้าพเจ้าขอบพระเดชพระคุณเจ้าไกโรเปนอันมาก พูดกันอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมง กึแยนเวียระกงสุลฝรั่งเศส แฟสะกิดขุนนางเมืองไกโร สิกกิเปขุนนางฝ่ายกรมท่าลากลับไป เวลาบ่าย ๕ โมงกึแยนเวียระกงสุลฝรั่งเศส สิกกิเปขุนนางฝ่ายกรมท่าเชิญทูตานุทูตขึ้นรถไฟ รถที่ทูตไปนั้นข้างนอกทาเขียวเขียนลายทอง ข้างในเปนไม้ลาย ๓ ห้องมีเก้าอี้นั่ง ๕ เก้าอี้ เก้าอี้นอน ๓ เก้าอี้ ม่านแพรเหลืองเบาะที่นั่งนอนทำด้วยต่วนลายแดงลวดลายสลักฝานั้นปิดทองทั้งสิ้น กงสุลฝรั่งเศส ๒ นาย ขุนนางเมืองไกโร ๒ นายไปด้วยทูตานุทูต รถที่ใส่เครื่องมงคลราชบรรณาการ รถผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่ามคนใช้ มีขอเหล็กเกี่ยวติดกันไปมา ๑๕ รถ ไปตามระยะทางหยุดเติมน้ำเติมถ่าน ๒ ครั้ง เวลา ๕ ทุ่มถึงตึกที่พักรถไฟในเมืองไกโรเปนระยะทาง ๙๐ ไมล์ ตึกที่พักรถไฟหลังคาช่องหน้าต่างทำด้วยกระจกทั้งสิ้น ที่ท่ารถไฟนั้น เจ้าไกโรให้ซิมมิแฟนเดขุนนางผู้สำเร็จราชการทางรถไฟที่ ๒ จัดรถเทียมม้ามาคอยรับทูตอยู่ ๕ รถ ครั้นทูตานุทูตลงจากรถไฟแล้ว ซิมมิแฟนเดขุนนางเชิญทูตานุทูตขึ้นรถ ๆ ที่ราชทูต อุปทูต ตรีทูตไปนั้นเปนรถยนต์ทารักลวดลายปิดทองมีโคมหน้าท้าย ๔ โคม มีสักหลาดคลุมหน้ารถปักไหมทองระบายห้อยลงมาจากที่นั่งสาระถีมีตราตระเกียด รถนั้นเทียมม้าเทศ ๔ ม้า มีทหารเต็กสพายดาบถือกระบองสั้นเงินขี่ม้านำหน้ารถ

TUDC 22/04/2563

๔ ม้า แขกอาหรับเดิรถือคบเพลิงไปข้างรถ ๔ คน รถผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่าม ๓ รถ เทียมม้ารถละ ๒ ม้า มีทหารเด็กขี่ม้านำหน้ารถละ ๒ ม้า แขกอาหรับถือคบเดิรข้างรถ ๆ ละ ๒ นาย รถที่คนใช้ไปนั้นเปนรถตระเวนใหญ่เทียมด้วยล่อ ซึ่งมีแฟนเดพาทูตานุทูตไปอยู่บ้านหลวงสำหรับรับแขกเมืองต่างประเทศ เจ้าไกโรให้ลูดพี่แอบแฟนเดขุนนางฝ่ายกรมท่ากับหมอมากำกับอยู่ด้วยทูตานุทูตที่บ้านหลวง ๒ คน เลี้ยงโต๊ะวันละ ๓ เวลา จัดรถไว้ให้ใช้ ๔ รถ มีทหารเด็กสพายดาบถือกระบองสั้นเงินขี่ม้านำหน้ารถ ๆ ละ ๒ ม้า

วันอังคารเดือน ๗ แรม ๔ ค่ำเวลา ๔ โมงเช้า เจ้าพนักงารมารับหนังสือเสนาบดีไปแล้ว ลูดพี่แอบแฟนเดกับกงสุลฝรั่งเศสที่ ๑ ที่ ๒ พาทูตานุทูตไปเฝ้าเจ้าไกโร ราชทูต อุปทูต ตรีทูตแต่งตัวเหมือนเมื่อขึ้นเมืองสิงคโปร์ ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่ามแต่งตัวตามขันดาศักดิ์รวม ๑๗ นายไป ๔ รถ เมื่อรถทูตเข้าไปถึงในประตูวังมีทหารแต่งตัวตามภาษาเด็กถือปืนไรเฟิลสพายดาบยืนอยู่ คำนับอยู่ ๒ แถว ๆ ละ ๑๖๐ คน มีปี่พาทย์สำรับหนึ่ง ๕๑ คน ทูตานุทูตลงจากรถแล้ว ขุนนางเชิญทูตานุทูตขึ้นไปบนตำหนักเจ้าไกโร ๆ ทรงเครื่องขาวทรงมาลาสีม่วงอย่างเด็กเสด็จออกมารับคำนับ เชิญทูตานุทูตให้นั่งเก้าอี้เปนอันดับกัน ๘ นาย นอกนั้นยืนอยู่ในประตูตำหนักทั้งสิ้น มีขุนนางแลคนใช้ยืนเฝ้าอยู่ ๑๗ คน เจ้าไกโรตรัสปราไสแก่ทูตานุทูตว่า พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทั้งสองพระองค์ทรงเปนสุขอยู่หรือ ราชทูตทูลว่าทรงเปนสุขสบายอยู่ แล้วเจ้าไกโรตรัสว่า ทูตานุทูตมาครั้งนี้อยู่ดีด้วยกัน

TUDC 22/04/2563

หมดหรือ ราชทูตทูลว่าอยู่ดีด้วยกันทั้งสิ้น ตรัสปราไสว่าเมืองไกโร เปนเมืองร้อนระดูร้อนที่กรุงสยามเหมือนกันหรือ ราชทูตทูลว่าร้อนระดูนี้ เหมือนระดูร้อนที่กรุงสยาม แล้วคนใช้เอากล้องสุบยามีถาดรองหัวกล้อง คันกล้องนั้นพันไหมทองเปนลายต่าง ๆ ยาว ๓ ศอก ส้นกล้องทำด้วยอำพันทองทำปลอกประดับเพ็ชร์ แล้วขุนนางเชิญหีบหนังสือเสนาบดีใส่ถาดคลุมผ้าปักทองประดับเพ็ชร์มาส่งให้ราชทูต ๆ จึงถวายเจ้าไกโร ๆ รับแล้วส่งให้ขุนนางไป คนใช้จึงเอาน้ำกาแฟมาเลี้ยงทูตานุทูตคนละถ้วย ถ้วยกาแฟนั้นทำเปนลองทองคำหุ้มประดับเพ็ชร์ทั้งสิ้น เจ้าไกโรตรัสแก่กงสุลฝรั่งเศสแลขุนนางว่า ถ้าทูตานุทูตจะไปเที่ยวดูวังแลสวนแห่งใด ๆ ให้พาไปจงทุกแห่ง บนตำหนักเจ้าไกโรที่ออกรับทูตานุทูตนั้นพื้นปูด้วยศิลาลาย ผนังถือปูนซุ้มลวดลายปิดทองมีระย้าแก้วใหญ่ ๓ ระย้า วังนั้นอยู่ริมแม่น้ำเรียกว่าแม่น้ำไนล์ มีทางรถไฟเข้าไปในวังทางหนึ่ง เจ้าไกโรตรัสปราไสอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมงแล้วทูตานุทูตก็ลากลับมาที่พัก เมื่อทูตออกมาเจ้าไกโรตามมาส่งถึงประตูตำหนัก ทูตานุทูตขึ้นรถแล้วก็เสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๔ โมงกงสุลฝรั่งเศสแลขุนนางพาทูตานุทูตไปดูรูปพรรณสิ่งของ แลรูปมนุษย์ รูปสัตว์ต่าง ๆ ที่ทำด้วยทองคำ ทำด้วยเงิน ทำด้วยทองเหลือง ทำด้วยทองแดง ทำด้วยศิลา เปนของโบราณขุดได้ในแผ่นดิน มีหนังสือแลเลขบอกศักราชไว้ได้กว่าสามพันปีสี่พันปีก็มี แล้วพาไปดูโบถยนเขากลางเมือง โบถนั้นสูงกว้างใหญ่รูปสัณฐานกลมคล้ายวัดแขกที่ตะเกียกว้างประมาณ ๓๐ วาเศษ เสาในโบถทำด้วยศิลาลายเหลืองขาวทั้งแท่งใหญ่ประมาณ ๖ กำ ยาวประมาณ ๔ วาเศษ

TUDC 22/04/2563

ศิลาเสานั้นดูลม้ายคล้ายศิลาโมรา ฝรั่งเศสเรียกว่าอาละบาสเตร พื้นแลผนังถาดด้วยแผ่นศิลาลายแผ่นหนึ่งยาวศอกคืบ กรอบแลเพดานทำลายสลักต่าง ๆ ปิดทองทั้งสิ้น มีระย้าแก้วใหญ่แขวนอยู่กลางระย้า ๓ มีโคมห้อยเปนอันมาก ในโบถนั้นมีห้องอยู่ห้องหนึ่งเปนที่ฝังศพเจ้าไกโรองค์เก่า ในห้องฝาผนังปิดด้วยโหมดเทศ พื้นปูด้วยเบี้ยระบับมีเครื่องทรงของเจ้าไกโรองค์เก่าจัดวางไว้ในห้องพร้อม โบถนั้นเปนของเก่าชำรุดมาก เจ้าไกโรองค์นี้ทำซ่อมแซมขึ้นได้ ๒๓ ปี ผนังข้างนอกช่างก็ยังทำศิลาลายประดับอยู่ทุกวัน ริมโบถนั้นมีวังเจ้าไกโรพักวัง ๓ มีโรงทหาร ป้อมปืนใหญ่ ทหารรักษาอยู่ ๕๐๐ คน

วันพุธเดือน ๗ แรม ๕ ค่ำ ขนนางเตี๊กกงสุลฝรั่งเศสพาทตานทดไปดูสกูลโรงเรียนแห่งหนึ่ง มีเด็กเรียนหนังสือแลวิชาต่าง ๆ อยู่ประมาณ ๓๐๐ เศษ มีครูสอนอยู่ ๕ พวก สอนให้เรียนหนังสือเด็กพวก ๑ สอนให้เรียนวิชาช่างเขียนอย่างตึกบ้านหัดจับกระเบียดต่าง ๆ พวก ๑ สอนให้เรียนวัดแดดทำแผนที่พวก ๑ สอนให้เรียนหนังสือฝรั่งเศสพวก ๑ สอนให้เรียนหนังสืออังกฤษพวก ๑ แล้วพาไปดูวังเจ้าไกโรทำไว้สำหรับไปพักบนเขา ใกล้กับโบถอีก ๒ วัง ในวังนั้นผนังในปิดกระดาษลายทองบ้าง ทาขาวบ้าง เขียนทองบ้าง มีห้องพื้นปูศิลาลายบ้าง ปูพรมลายสีต่าง ๆ บ้าง ม่านหมอนเบาะทำด้วยโหมดเทศบ้าง เบี้ยระบับบ้าง ต่วนแดงต่วนเหลืองบ้าง ประตูห้องลดเลี้ยวเข้าออกหลายห้อง เปนที่อยู่ตามระดูร้อนระดูหนาว มีสระอาบน้ำทำด้วยศิลาขาวห้องหนึ่ง มีน้ำพุขึ้นมาไหลจากปากสัตว์ ห้องในวังนั้น

TUDC 22/04/2563

มีระย้าเครื่องแก้ว โคมกระจกตั้งห้อยสีต่างกันทุก ๆ ห้อง ทูตานุทูตดูทั่วแล้วก็กลับมาที่พัก เวลาบ่าย ๓ โมงขุนนางจึงนำไปดูสวนแห่งหนึ่งอยู่ริมแม่น้ำไนล์ สวนนั้นโดยยาว ๒ ไมล์ กว้างไมล์ครึ่ง มีตำหนักที่พักในสวนแห่งหนึ่ง มีสระน้ำจืดสระหนึ่งมีเกาะอยู่กลางสระตามขอบสระก่อด้วยศิลาอ่อน ทำเปนรางน้ำไหลได้รอบ ในพื้นรางสลับเปนรูปสัตว์น้ำต่าง ๆ ทำระเบียงล้อมรอบ ด้านนอกใส่ฝากระจกทั้ง ๔ ด้าน มีประตูเข้าออก ๔ ประตู ข้างในเพดานเขียนรูปภาพแลลายต่าง ๆ เสาแลพื้นทำด้วยศิลาลายเหมือนเสาโบถ ที่มุมทิศตวันตกทิศตวันออกทิศเหนือทิศใต้ทั้ง ๔ ด้านทำเปนมุขสำหรับเข้าไกโรประทับ มีเก้าอี้ที่นั่งที่นอน ม่านทำด้วยโหมดเทศข้าง แพรฝรั่งเศสสีต่างกัน เพดานแลผนังเขียนลายทองพื้นปูพรมลายต่าง ๆ กันทั้ง ๓ มุข พื้นแลเพดานฝาผนังไม้ขาวไม้ดำเปนลายมุก ๑ เกาะกลางสระนั้นกว้างยาว ๔ วา มีเรือโบตเล็ก ๆ อยู่ในสระ ๒ ลำ ตามสวนมีซุ้มกลมเปนที่นั่งเล่น ๕ แห่ง มีวังอยู่วังหนึ่งมีหม่อมห้ามอยู่คนหนึ่ง มีหญิงคนใช้แลขันทีหลายคน วังแลซุ้มทำด้วยเหล็ก พื้นชั้นบนปูด้วยศิลาลาย ชั้นล่างเอาก้อนกรวดเล็ก ๆ สีขาวสีดำมาวางเรียงประดับเปนลวดลายสลับกัน มีถนนเดิรเลี้ยวไปมาหลายถนน ริมถนนปลูกต้นไม้ตัดยอดลงเสมอกันเปนกำแพงแก้วทุกถนน ในสวนปลูกต้นไม้มีผลข้างต้นไม้ดอกต่าง ๆ ข้างหลายอย่าง มีร่องเล็ก ๆ สำหรับน้ำเดิรไปทั่ว

TUDC 22/04/2563

ทั้งสวน โรงจักรสูบน้ำเข้าสวนอยู่ริมตลิ่ง สวนอยู่ใต้เมืองทางรถม้าเดิรชั่วโมง ๑ ที่เมืองไกโรมีวังเจ้าไกโรอยู่หลายแห่ง มีหม่อมห้ามอยู่ทุกวัง ใช้ขันทีรักษาเหมือนธรรมเนียมจีน เจ้าไกโรนั้นอยู่ไม่เปนที่ เวลากลางคืนไปอยู่ที่วังไหนก็ปิดไม่ให้ขุนนางแลราษฎรรู้ เปนธรรมเนียมของผู้ครองบ้านเมืองอย่างนี้มีมาแต่โบราณ ในเมืองมีตึกมีบ้านมีตลาดมาก

วันพฤหัสบดีเดือน ๗ แรม ๖ ค่ำเวลาเช้า กงสุลฝรั่งเศสแลขุนนางเด็กพาทูตานุทูตไปลงเรือกลไฟจักรข้างที่วังเจ้าไกโร ล่องลงไปดูเมืองสร้างใหม่ ตามลำแม่น้ำ๒ ฟากนั้นมีบ้านคนอยู่ตลอดถึงเมือง มีแม่น้ำแยกขึ้นไปทางเหนือ ราษฎรซึ่งตั้งบ้านอยู่ริมแม่น้ำทั้ง ๒ ฝั่งจำจักรเทียมด้วยม้าด้วยโคสำหรับวิดน้ำขึ้นทำนา ด้วยประเทศนั้นฝนน้อยนัก ตั้งแต่เมืองไกโรล่องลงมา ๒ ทาง แม่น้ำคดอ้อมเย่นหาดตื้นข้างลึกข้าง ทาง ๒ ชั่วโมงถึงเมืองสร้างใหม่ ๆ นั้นมีคูรอบยาวประมาณ ๓ ไมล์ กว้างประมาณ ๒ ไมล์ มีกำแพงป้อมปืนใหญ่วางรายรอบเมือง มีวังแลตึกดินโรงทหารแลสวนปลูกผลไม้ต่าง ๆ มีที่หัดทหารปืนใหญ่ปืนเล็ก มีทหารเปนชาติเด็กข้างอาหรับข้างแขกดำข้าง แต่งตัวตามเพศภาษาเด็กรักษาเมืองอยู่ ๒,๐๐๐ คน มีม้าเทศสำหรับนายทหาร ๒๐๐ ม้า มีประตูเข้าออก ๔ ประตู ทำสพานข้ามคูเปนบานพับปิดได้เปิดได้เช่นของคิดขึ้นใหม่ ฟากหนึ่งทำป้อมมีปืนใหญ่ปืนเล็กแลมีทหารรักษาอยู่พร้อม ทำสพานก่อด้วยศิลาข้ามแม่น้ำ มีช่องน้ำเดิรเปนช่องกว้างประมาณ ๒ วา ๕๘ ช่อง มีช่องเรือเดิรริมตลิ่ง

TUDC 22/04/2563

ทั้ง ๒ ฟาก ที่ช่องเรือเดิรนั้นทำเปนบานพับทั้ง ๒ ช่อง รวม ๖๐ ช่อง ตามช่องปิดน้ำได้ทุกช่อง พื้นสพานปูด้วยไม้มีคนรักษาอยู่ที่ต้นสพาน คอยตรวจคน ๆ ข้ามฟากต้องเสียเบี้ยจึงได้ข้าม นายทหารจัดทหารยิงปืนใหญ่ให้ทูตานุทูตดู กระสุนโดดบ้าง กระสุนปรายบ้าง กระสุนแตกบ้าง ๒๔ นัด กระสุนแตกนั้นแตกบนอากาศบ้าง ตกถึงดินแตกข้างต่าง ๆ กัน ป้อมกำแพงแล้วเสร็จ แต่ตึกยังทำอยู่ทุกวัน ริมตลิ่งหน้าเมืองลงเขื่อนก่อด้วยศิลาขึ้นเปนชั้น ๆ ดูมั่นคงเรียบร้อยทั้ง ๒ ฟาก เวลาเที่ยงเมื่อทูตลงเรือจะกลับมาที่พักณเมืองไกโรนั้น ทหารยิงปืนใหญ่บนกำแพงเมืองสลุตส่งทูต ๑๙ นัด เรือนั้นทวนน้ำจนเวลาบ่าย ๓ โมงจึงถึงที่พัก ทูตานุทูตพักอยู่เมืองไกโร ๓ วัน ในวันนั้นเวลาบ่าย ๕ โมงขุนนางเดิกกับกงสุลฝรั่งเศส เชิญทูตขึ้นรถไฟออกจากเมืองไกโรไปเมืองอาเล็กซันดรี ตามทางมีที่หยุดใส่น้ำใส่ถ่าน ๓ ครั้ง มีสพานเหล็กข้ามแม่น้ำใหญ่ ๓ ตำบล มีโฮเต็ลเปนที่หยุดเลี้ยงโต๊ะตำบล ๓ ตามทางนั้นเปนทุ่งบ้าง เปนภูเขาบ้าง เปนป่าบ้าง มีบ้านคนอยู่หลายตำบล เวลา ๗ ทุ่มถึงเมืองอาเล็กซันดรีเปนทาง ๑๒๐ ไมล์ ขุนนางเดิกแลกงสุลฝรั่งเศสพาทูตานุทูตไปอยู่ที่บ้านหลวง ชื่อ มูแซเพียซอเนออาเล็กซันดรี เลี้ยงดูเหมือนที่เมืองไกโร มีขุนนางมากำกับอยู่ด้วยทูตสองคน

วันศุกร์เดือน ๗ แรม ๗ ค่ำเวลาเช้า ขุนนางเมืองไกโร ขุนนางเมืองอาเล็กซันดรีพาทูตานุทูตไปดูวังเมืองอาเล็กซันดรี ๒ ตำบล มีเครื่องตกแต่งห้องก็คล้ายที่เมืองไกโร ผิดกันแต่ผนังปิดกระดาษลายทอง

TUDC 22/04/2563

แล้วพาไปดูเรือยอดเปนเรือกลไฟจักรข้าง ๒ ลำ ๆ หนึ่งใหญ่ดาดฟ้า ๓ ชั้น มีห้องข้างหน้าข้างท้ายมาก มีช่องขึ้นทหารรักษาอยู่พร้อม ลำหนึ่งดาดฟ้า ๒ ชั้น ห้องที่ข้างหน้าฝาทำด้วยไม้ลาย ห้องที่ข้างท้ายมีฝากระจกใหญ่อยู่หว่างช่องหน้าต่าง ๆ ขอบสลักลายปิดทองประดับพลอยสีต่าง ๆ มีเครื่องตั้งเครื่องห้อยม่านสีต่างกันทุกห้อง ที่พื้นปูศิลาลายปูพรม ปูกระเบื้องเคลือบ เพดานทาขาวลวดลายปิดทอง เปนเรือสำหรับเจ้าไกโรไปเที่ยวเล่นทเล เมืองอาเล็กซันดรีนั้นอยู่ชายทเลแหลมยื่นออกจากฝั่งมีป้อมมีแล็ตเฮา อ่าวที่ทอดสมอเรือคล้ายกับแหลมคาลี มีเรือรบเรือลูกค้า ๒ เสาข้าง ๓ เสา ๔ เสาข้าง มาแต่เมืองอื่นข้าง ของเจ้าไกโรข้าง เปนเรือกลไฟแลเรือใบทอดอยู่ประมาณ ๑๐๐ ลำเศษ บนบกมีถนนตลาดมีตึกสูง ๔ ชั้นข้าง ๓ ชั้น ๒ ชั้น ๆ หนึ่งข้าง ตึกบ้านมากกว่าแหลมคาลีสัก ๒ เท่า มีทางรถไฟไปมาทางหนึ่งรถไฟเดิรทุกวันมิได้ขาด มีอู่เรือก่อด้วยศิลา ประตูปิดน้ำเปิดน้ำทำด้วยเหล็ก ๓ อู่เหมือนที่เมืองสิงคโปร์ มีโรงจักรสูบน้ำทำท่อล่ามมาผุดขึ้นกลางเมือง ๒ แห่งสำหรับชาวบ้านใช้แลรดถนน แล้วมีท่อเหล็กไหลไปเข้าทุ่งนาแลสวนทั่วกัน ขุนนางแลพลเมืองซึ่งขึ้นแก่เมืองไกโรนั้น เปนชาติเติ๊กข้าง ชาติอาหรับข้าง

เวลาบ่าย ๓ โมงขุนนางเติ๊กพาทูตไปดูสวนอีกตำบล ๓ อยู่ริมคลองน้ำจืด ในสวนมีต้นไม้ผลไม้ดอกไม้ต่าง ๆ เหมือนสวนเมืองไกโร แต่วังในสวนนั้นผนังตึกข้างนอกก่อด้วยฟองน้ำ ไม่ได้ถือปูนดูเหมือนเปน

TUDC 22/04/2563

ของคนยากจน ข้างในผนังถือปูนห้องทาสีเขียนลายทอง มีเครื่องตั้งเครื่องห้อย กระจกตั้งเก้าอี้นั่งเก้าอี้นอน แต่งห้องสีต่างกัน พื้นปูศิลาลายบ้าง ปูพรมบ้าง เอาก้อนกรวดวางเรียงขัดหน้าเสมอกันเป็นลายงามประหลาทห้องหนึ่ง มีสระเลี้ยงปลาเงินปลาทองริมวัง ๒ สระ เวลาบ่าย ๔ โมงทูตกลับมาที่พัก เวลาบ่าย ๕ โมงกงสุลฝรั่งเศสพากำมดันมือแตรัศเรืออัศโมเด คูระซิดป่าซา เจ้าเมืองอาเล็กซันดริมาทักถามทูตานุทูตพูดจาอยู่ครึ่งชั่วโมงลากลับไป ทูตานุทูตพักอยู่เมืองอาเล็กซันดริ ๓ วัน.

TUDC 22/04/2563

ตอนที่ ๕ ว่าด้วยราชทูตออกจากเมืองอาเล็กซันดรี่ จนถึงเมือง ตุลน เมืองมาเซ เมืองไลยอน แลเมืองปารีส

วันเสาร์เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำเวลาบ่าย ๒ โมง ราชทูต อุปทูต ตรีทูต ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณการ เสมียน ล่ามแต่งตัวตามขันดาศักดิ์ไปหาตอบแทนคูระซิดป่าซา เจ้าเมืองอาเล็กซันดรีลาจะลงเรือ แล้วไปหากิแปนเวียระกงสุลฝรั่งเศส ภรรยากงสุลฝรั่งเศสเอาน้ำองุ่นแลขนมขึ้งหวานมาเลี้ยงทูตานุทูต พูดจากันอยู่ครึ่งชั่วโมง กำมดันมือแตรัศขึ้นไปรับทูตานุทูตที่บ้านกงสุลฝรั่งเศสเมืองอาเล็กซันดรี กงสุลฝรั่งเศสก็ตามไปส่งทูตานุทูตลงเรือที่สพานหน้าเมือง เรือโบตที่จัดไว้ที่ท่าสพานหน้าเมืองนั้น เปนเรือเจ้าไกโรแต่งไว้ส่งทูตานุทูตลำหนึ่ง มีธงเตึกบั๊กท้าย เรือโบตฝรั่งเศส ๔ ลำจัดไว้รับทูตมีธงฝรั่งเศสบั๊กท้าย ราชทูต อุปทูต ตรีทูต ยาดหลวงลุยวิศลอนนาดี กำมดันมือแตรัศไปเรือโบตเจ้าไกโรลำหนึ่ง ๑๘ กรรเชียง เบาะที่นั่งที่พิงนั้นทำด้วยโหมดเทศ เพดานนั้นทำด้วยแพรลายทองเปนแพรฝรั่งเศส ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียนล่ามแลคนใช้ไปเรือโบตฝรั่งเศส ๔ ลำ ในอ่าวเมืองอาเล็กซันดรีมีเรือรบฝรั่งเศสทอดอยู่ ๓ ลำ เปนเรือมารับทูตลำหนึ่ง เรือบรรทุกเสบียง ๒ ลำ เมื่อเรือโบตทูตออกจากท่าแล้ว ทหารที่ป้อมยิงสลุตส่ง ๑๙ นัด ทหารที่เรืออัคโมเดยิงสลุตรับ ๑๙ นัด ทหารเรือรบทั้ง ๓ ลำขึ้นยืนเพลา ทูตไปใกล้เรืออัคโมเด กำมดันให้ทหาร

TUDC 22/04/2563

ชักธงช้างเผือกขึ้นเสากลาง ทหารร้องฮิบเอมเปอเรอโฮโร ๓ ครั้ง พร้อมกันทั้ง ๓ ลำ ครั้นทูตขึ้นเรือทหารแต่งตัวถือปืนไรเฟ่นยืนเข้าแตรคำนับทูตตามธรรมเนียม แล้วชักธงเต็กขึ้นเสาหน้ายิงปืนสลุตธง ๒๑ นัด ที่ป้อมยิงสลุตตอบ ๒๑ นัด เรือรับทูตลำนี้เปนเรือฟาริเก็จจักรข้างซ้อ อัศโมเดยาว ๒๒๐ ฟีต ปากกว้าง ๓๙ ฟีต กินน้ำลึก ๑๗ ฟีต กำลัง ๔๕๐ แรงม้า ดาดฟ้า ๓ ชั้น ๆ บนชั้นกลางตามปากเรือมีช่องปืนข้างละ ๑๕ บอก แต่ในเรือมีปืนมา ๑๔ บอก มีขุนนางนายทหาร ๆ เลว กลาสีสำหรับเรือ ๑๗๐ คน เวลาบ่าย ๕ โมง กำมดันให้ใช้จักรออกจากที่ทอดสมอเมืองอาเล็กซันดรี.

วันจันทร์เดือน ๗ แรม ๑๐ ค่ำเวลาบ่าย ๔ โมง เห็นเกาะกันดีอยู่ข้างขวา มีบ้านเมืองเปนคนชาติกรีกขึ้นแก่เมืองโรม.

วันอังคารเดือน ๗ แรม ๑๓ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า เรือถึงช่องมีภูเขาทั้ง ๒ ฟาก เรือไปหว่างกลางเกาะซิดซิลีข้างเหนือ กับฝั่งแผ่นดินเอตะเลียนข้างใต้ แต่ที่เกาะซิดซิลีนั้นมีตึกอยู่ตามเขาแลชายหาด มีสวนปลูกต้นผลไม้ต่าง ๆ เปนแถวแนวเนื่องกันไปมาก ดูงดงามยิ่งกว่าเกาะทั้งปวงในข้างอินเดีย ฟากแผ่นดินเอตะเลียนนั้น มีบ้านเมืองตามบนเขาแลชายทเลเรียรายไปไม่มากนัก แลเห็นถนัดทั้ง ๒ ฟาก เวลาบ่าย ๓ โมง เรือพ้นช่องออกทเล เรียกว่าทเลมัตะแรนแยน

วันศุกร์เดือน ๗ แรม ๑๔ ค่ำเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เรือถึงที่เกาะตำบลหนึ่ง ฝรั่งเศสเรียกว่าเขาไฟ เวลาเรือไปถึงนั้นเปนเวลากลางวัน เห็นแต่ควันขึ้นอยู่เสมอมิได้ขาด

TUDC 22/04/2563

วันเสาร์เดือน ๘ ขึ้นค่ำ ๑ เวลา ๓ โมงเช้าถึงช่องเขาทั้ง ๒ ฟากข้างขวาเรียกว่าเกาะกระสะเปนเขตแดนของฝรั่งเศส มีบ้านเมืองเห็นถนัด เปนเมืองสมภพของพระเจ้าแอมเปอเรอเนโปเลียน บอนนิปาต ฟากข้างซ้ายเกาะสะวะเดนเปนของเอตะเลียนไม่มีคนมีแต่แล็ตเฮาสำหรับตามโคมอยู่ชายทเล ๒ ตำบล เวลาบ่าย ๒ โมงครึ่งเรือถึงหน้าเมืองอาซัดเซียวฝนตกประปราย

วันอาทิตย์เดือน ๘ ขึ้น ๒ ค่ำเวลา ๒ โมงเช้า เรือถึงปากอ่าวเมืองตุลน กำมดันให้ชักธงช้างเผือกขึ้นเสากลาง ธงฝรั่งเศสขึ้นปลายเพลาโกซีเสาท้าย เรือแล่นเข้าไปในอ่าวท่าเมืองตุลน ตั้งแต่ออกจากเมืองอาเล็กซันดรีรวม ๘ วันถึงท่าเมืองตุลน เรือทอดสมอแล้วมองติคนี กับอัดมิราลผู้สำเร็จราชการเรือรบ แลกำมดันเรือรบ ๖ นาย รวม ๘ นายแต่งตัวเต็มยศมาทักถามทูตานุทูตที่เรืออัศโมเด มองติคนีบอกทูตว่าสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอทราบว่าทูตานุทูตเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทั้งสองพระองค์ออกมา จึงรับสั่งให้ข้าพเจ้ามาคอยรับทูตานุทูตอยู่ที่ท่าเมืองตุลนหลายวันแล้ว ทูตานุทูตมาตามทางอยู่เปนสุขด้วยกันทั้งสิ้นหรือ ราชทูตตอบว่าทูตานุทูตมาครั้งนี้ ด้วยอำนาจความรักษาแลความทนบำรุงของเจ้าพนักงารทั้งปวงแลพระกรุณาของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระนคร ข้าพเจ้าทั้งปวงจึงได้มีความสุขอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น แล้วก็ได้เห็นบ้านเมืองแลของประหลาดต่างๆ ด้วย ราชทูตพูดกับมองติคนีว่าสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอรับสั่งให้

TUDC 22/04/2563

ท่านมาคอยรับข้าพเจ้าทั้งปวงนั้น ข้าพเจ้าทั้งปวงมีความยินดีนัก ด้วยท่านได้เคยเข้าไปกรุงสยามได้คุ้นเคยกันมาแล้ว การอย่างธรรมเนียมประเทศไทยกับธรรมเนียมฝ่ายยุโรปไม่เหมือนกัน การจะควรประการใดขอท่านได้บอกให้ทราบ ข้าพเจ้าจะได้จัดการให้ถูกต้องตามธรรมเนียม มองติคนีตอบว่าการอย่างธรรมเนียมนั้น ท่านอย่าได้วิตกเลย ข้าพเจ้าจะช่วยชี้แจงให้ท่านทราบทุกอย่าง พูดกันอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมง อัดมิราลผู้สำเร็จราชการเรือรบแลกำมดันเรือรบ ๖ นายก็ลากลับไป แต่มองติคนีคอยทูตอยู่ที่เรืออัศโมเต เวลา ๔ โมงเช้ากำมดันมือแตรรัศจัดเรือโบต ๘ กรรเชียง ๗ กรรเชียง ๖ กรรเชียง ๔ กรรเชียง ๔ ลำ ราชทูต อุปทูต ตรีทูต แต่งตัวเหมือนเมืองขึ้นเมืองสิงคโปร์ มองติคนี บาดหลวงลุยวีศลอนนาดี กำมดันมือแตรรัศเชิญพระบรมราชสาส์นพระบวรราชสาส์นไปเรือโบต ๘ กรรเชียงลำหนึ่ง ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่ามคนใช้แต่งตัวตามขันดาศักดิ์ไป ๓ ลำ ทหารเรืออัศโมเตแต่งตัวถือปืนไรเฟ่นยืนแถวคำนับส่งตามธรรมเนียม แล้วยิงปืนใหญ่สลุตส่งทูต ๑๑ นัด มองติคนีบอกว่าเปนธรรมเนียมฝรั่งเศส เรือรบใหญ่ทอดอยู่หน้าป้อมลำหนึ่งยิงปืนสลุตคำนับอีก ๒๑ นัด ทหารเรือรบที่ทอดอยู่ในอ่าวถือปืนยืนคำนับมีกลองมีแตรพร้อม ทูตมาถึงท่าแล้วเชิญพระราชสาส์นขึ้นรถ มีปี่พาทย์ฝรั่งประโคมที่ท่าสำรับหนึ่ง ๓๖ คน ทหารปืนยืนแถวคำนับพระราชสาส์นสองข้างถนนตลอดจนถึงโฮเต็ลทางประมาณ ๒๐ เส้นเศษ

TUDC 22/04/2563

ทหารใส่เสื้อเกราะเดิรเท้าเคียงรถพระราชสาส์นไปข้างละ ๑๒ คน ทหารขี่ม้าแห่นำ ๑๒ ม้า ทหารเดิรเท้าตาม ๒ แถว แถวละ ๓๐๐ คน มองติคนิพาทูตานุทูตไปอยู่โฮเต็ลชื่อถากถอลอ ตามทางที่แห่พระราชสาส์นไปนั้นยกธงฝรั่งเศสทุกหน้าต่างตึก เวลาทูตกินโต๊ะ มีปี่พาทย์ฝรั่งทำเพลงต่าง ๆ สำรับหนึ่ง ๓๖ คนทุกเวลา มองติคนิเปนผู้กำกับอยู่ด้วยทูต เวลาบ่ายโมงหนึ่งเจ้าเมืองชื่อบอยวิลเลียมกับขุนนางฝ่ายพลเรือน ๓๓ นาย มาทักถามทูตานุทูตที่โฮเต็ลแล้วลากลับไป เวลาบ่าย ๒ โมงเยนะราลวาเอโซนายทหารใหญ่กับขุนนางนายทหาร ๒๔ นายมาทักถามทูตานุทูตแล้วลากลับไป เมื่อเวลาเจ้าเมืองแลขุนนางมานั้น มองติคนิให้ทูตานุทูตแต่งตัวรับเหมือนเมื่อขึ้นจากเรือ เวลาบ่าย ๕ โมงมองติคนิพาทูตานุทูตไปดูแห่พระเยซู ตามถนนราษฎรโปรยดอกไม้ทุกถนนมีทหารขี่ม้านำหน้ารถ ๑๔ ม้า เปนเวลาประชุมการบุญของเจ้าเมืองแลขุนนางราษฎรชายหญิงทั่วทั้งเมือง เวลาค่ำจุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ เวลา ๒ ทุ่มเลิกกลับมาโฮเต็ล มีทหารถือปืนมาเดิรยามรักษาประตูโฮเต็ลยามละ ๒ คน ทหารขี่ม้าสพายดาบยามละม้า ที่ท่าตุลนนี้เปนอ่าวใหญ่เปนฮาเวอสำหรับไว้เรือรบ ห้ามเรือลูกค้าเข้าไม่ได้ ขนฝั่งมีเขาล้อมรอบ เมืองตามเนินเขาแลไหล่เขา ที่ดินราบมีตึกมีสวนมีห้างขายของ ตึกสูง ๕ ชั้น ๔ ชั้น ๓ ชั้นเปนอันมาก ในอ่าวเรือรบทอดอยู่ประมาณ ๑๕๐ ลำ

วันจันทร์เดือน ๘ ขึ้น ๓ ค่ำ เวลา ๔ โมงเช้า ราชทูต อุปทูต ตรีทูต ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ แต่งตัวตามบันดาศักดิ์

TUDC 22/04/2563

๖ นาย ไปหาตอบแทนเจ้าเมือง มีขุนนางนายทหารอยู่ด้วยเจ้าเมือง ๗ นาย พูดกันอยู่กึ่งโมง เจ้าเมืองให้เอาน้ำองุ่นของหวาน น้ำกาแฟมาเลี้ยงทูตานุทูต เวลา ๕ โมงเช้าลากลับมาโฮเต็ล เวลาเที่ยงเจ้าเมืองให้อัดมิราลพาทูตานุทูตไปดูเรือรบใหญ่ ดาดฟ้า ๔ ชั้นรายแคมมีปืนใหญ่กระสุน ๘ นิ้วทั้ง ๔ ชั้น มีทหาร ๒,๐๐๐ คน ทหารทำท่ายิงปืนใหญ่กระบวรรบให้ทูตานุทูตดูแล้ว ทูตานุทูตลงจากกำปั่นรบ ทหารยิงปืนสลุตส่ง ๑๗ นัด แล้วพาไปดูเรือยอดเป็นเรือพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอเสด็จไปเที่ยวเล่นทเล เปนเรือกลไฟจักรข้างในเรือยอดนั้นมีห้องตกแต่งประดับประดางดงาม สิ่งของซึ่งใช้ในเรือมีตราพระนามสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอประจำอยู่ทุกสิ่ง ครั้นกลับมาบนบกแล้วมองติคนิพาทูตานุทูตไปดูสวนดอกไม้ในบ้านเจ้าเมือง ที่ช่างหล่อเหล็กแห่งหนึ่งที่ช่างปั้นแห่งหนึ่ง ที่ช่างฟั่นเชือกแห่งหนึ่ง แล้วพาไปดูแมนูแฟกเจอที่ช่างเหล็กแห่งหนึ่ง ที่ช่างกลึงแห่งหนึ่ง แล้วพาไปดูคลังสำหรับไว้เครื่องศัสตราวุธต่าง ๆ จัดตั้งประดับเปนลายดอกไม้ต่าง ๆ บ้าง ประดับเปนรูปเก๋งแลรูปสัตว์แลลายอื่น ๆ อีกหลายอย่างที่เปนของแขวนไว้นั้นประดับเปนตราดอกไม้บ้าง ประดับเปนระย้าต่าง ๆ บ้าง ประดับแล้วไปด้วยเครื่องอาวุธทั้งสิ้นดูเรียบร้อยงดงาม แล้วไปดูเครื่องมือแลของเครื่องสวมตัวคนสำหรับทำการใต้น้ำ เครื่องที่สวมตัวนั้นศีรษะทำด้วยทองเหลือง ในตาทำด้วยแก้วหนา ปล่องที่หายใจนั้นทำด้วยยางเปนสายยาวลอยขึ้นมาอยู่พ้นน้ำ แล้วมีเสื้อกางเกงถุงมือถุงเท้า

TUDC 22/04/2563

ทำด้วยยางติดกับทองเหลืองหุ้มที่ครอบศีรษะ แล้วมีซองสำหรับใส่เครื่องมือติดกับเอวด้วย เมื่อทูตานุทูตดูนั้นผู้รักษาให้คนที่เคยทำการใต้น้ำสวมเครื่องแล้วลงไปดำน้ำให้ทูตดู ครั้นคนที่ดำน้ำนั้นกลับขึ้นมาขนยกแล้วเปลื้องเครื่องออกเสีย เสื้อผ้าที่ใส่ตัวนั้นหาเปียกไม่ แล้วไปดูอู่เรือก่อด้วยศิลา ๑๒ อู่ เรือรบนั้นเปนเรือกลไฟจักรท้ายทุกลำ มีกำมันออฟฟิเซอทหารพร้อมหัดซ้อมทุกเวลา เรือรบนั้นดาดฟ้า ๔ ชั้นบ้าง ๓ ชั้น ๒ ชั้นบ้าง มีปืนใหญ่ประจำเรือลำละ ๖๐ บอกบ้าง ลำละ ๗๐ บอกบ้าง ถ้ามีกิจราชการเวลาไร อัตมิราลบังคับให้ไปเวลาใดก็ต้องไปในเวลานั้น เวลาค่ำเจ้าเมือง ๑ ขุนนาง ๓๐ นาย หญิงภรรยาเจ้าเมือง ๑ หญิงญาติมองติคนี ๒ รวม ๓๔ มากินโต๊ะพร้อมด้วยทูตที่โฮเต็ล เวลา ๒ ยามก็เลิกลากลับไป ทูตานุทูตพักอยู่เมืองตูลน ๒ วัน

วันอังคารเดือน ๘ ขึ้น ๔ ค่ำเวลาบ่ายโมง ๓ มองติคนีพาทูตานุทูตขึ้นรถไฟไปจากเมืองตูลน ไปตามทางมีเขาศิลาข้าง เนินดินข้างตามชะวากเขามีทุ่งนาข้างเล็กน้อย มีบ้านมีที่ไร่ที่สวนตลอดทาง ทางรถไฟไปนั้นมีอุโมงค์ลอดใต้เขา ๖ ตำบล หยุดรถเติมน้ำเติมถ่านรับคนส่งคนที่บ้านตามทาง ๑๓ ครั้ง ถึงเมืองมาเซเวลาบ่าย ๔ โมงเปนทาง ๕๔ ไมล์ ขุนนางจัดรถเทียมม้าตามธรรมเนียมคอยรับทูตานุทูต ๕ รถ พาทูตขึ้นรถไปอยู่โฮเต็ล ๆ ชื่อเดอกอลอนี มองติคนีก็ไปอยู่ด้วยทูตานุทูต เวลาค่ำมองติคนีพาทูตไปเที่ยวดูตลาดขายของ ตามถนนตลาดนั้นสว่างไปด้วยโคมมีไฟก๊าดทุกถนน เที่ยวดูอยู่จน ๒ ยามกลับมาโฮเต็ล

TUDC 22/04/2563

วันพุธเดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ เวลาเช้ามองติคนีกับขุนนางเจ้าภาษีพาทตานทูตไปดูกำแพงกันคลื่นที่ปากอ่าวก่อด้วยศิลา หน้ากำแพงนั้นก่อด้วยอิฐๆนั้นทำด้วยก้อนศิลาเล็กๆย่อยก้อนกรวดมาประสมปูนตีพิมพ์ยาว ๖ ศอกกว้าง ๓ ศอก ถมตลอดกำแพงยาวประมาณไมล์หนึ่ง ที่ถมยังไม่ได้ก่อกำแพงก็มี ทำป้อมไว้บนที่ถมนั้น ๒ ป้อมมีปืนป้อมละ ๖ ปอก ทางจำเพาะเรือเดิร ในอ่าวมีเรือลูกค้าแลเรือเมล์จอดได้ชิดฝั่ง เรือทอดอยู่ในอ่าวเมืองมาเซนั้นทั้งเรือใบเรือกลไฟใหญ่น้อยประมาณ ๓๐๐ ลำ แล้วพาไปดูสัตว์ต่างๆ ทำคอกแลกรงขังไว้ ในสวนบนภูเขามีช้างอยู่ช้างหนึ่งทำรั้วเหล็กกั้นไว้ ในรั้วเหล็กนั้นทำสระไว้สำหรับให้ช้างอาบน้ำสระ ๑ ทำตึกไว้ให้นอนหลัง ๑ เขาฝึกให้กินขนมปังกินเหล้าแวน เจ้าของฝึกให้เข้าแตรรำเท้าเปนจังหวะเพลง สัตว์อีกอย่างหนึ่งตัวลายคล้ายกวางดาวขนศีร์ษะเปนปุ่ม ๒ ปุ่มเหมือนเขากวางเมื่อแรกขึ้น หน้าแลใบหูเหมือนกวางแต่ตอนนั้นยาวประมาณ ๔ ศอก ท้ายต่ำหางสั้นเหมือนหางสุกร ฝรั่งเศสเรียกว่าซีครายเฟอ ให้กินขนมปังเปนอาหารทำโรงให้อยู่งดงาม ยังสัตว์อื่นมีอีกหลายอย่างแต่เปนสัตว์คล้ายกับสัตว์ในกรุงสยาม เมืองมาเซหามีคลองน้ำจืดไม่ ชาวบ้านชาวเมืองใช้น้ำบ่อ มีโรงจักรสูบน้ำทำท่อล่ามไปทั่วเมือง แลล่ามไปเข้าสวนเข้านาทุกแห่ง ในเมืองทำท่อเหล็กล่ามท่อน้ำมาผุดขึ้น ๔ ตำบลทำรูปสัตว์ต่างๆไว้ให้น้ำไหลออกจากปากสัตว์ มีท่อใหญ่สำหรับเทน้ำโสโครกไหลออกไปทเลท่อหนึ่ง ที่พื้นดินริมเขานั้นปลูกต้นไม้ไว้เปนที่

TUDC 22/04/2563

ประชุมคนนั่งเล่นเวลาเย็น ๆ ทั้ง ๔ ตำบล เจ้าเมืองแลขุนนางหาได้มาหาทูตไม่ ทูตานุทูตก็ไม่ได้ไปหาเจ้าเมือง

วันพฤหัสบดีเดือน ๘ ขึ้น ๖ ค่ำเวลา ๔ โมงเช้า มองติคนีเชิญทูตานุทูตขึ้นรถไฟไปจากเมืองมาเซ ทางรถไฟลอดอุโมงค์ ๘ แห่ง มีสพานข้ามแม่น้ำใหญ่ ๔ ตำบล เล็ก ๒ ตำบล รวม ๖ ตำบล ตามทางเปนทุ่ง มีตึกบ้านสวนที่นาตลอดจนถึงเมืองไลยอน ถึงเมืองไลยอนเวลาบ่าย ๔ โมงเศษเปนทาง ๑๒๘ ไมล์ เจ้าเมืองจัดรถเทียมม้าคู่คอยรับทูตานุทูต ๕ รถ มีทหารขี่ม้านำหน้ารถ ๔ ม้า พาทูตานุทูตไปอยู่โฮเต็ลชื่อการาน มองติคนีก็อยู่ด้วยทูต มีทหารสพายดาบรักษาประตูโฮเต็ลอยู่ยามละ ๒ คน เมืองไลยอนนั้นไกลทเลแต่มีแม่น้ำใหญ่เข้าไปถึงเมือง เปนหาดทรายน้ำตื้น เหนือเมืองใต้เมืองมีบ้านตลอดมีโรงจักรสูบน้ำล่ามท่อเข้าไปทุกบ้านทุกตึก มีที่น้ำไหลออกจากปากสัตว์เปนที่ประชุมนั่งเล่น ๑๐ ตำบล

วันศุกร์เดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำเวลาเช้า มองติคนีพาทูตานุทูตไปดูโรงช่างทำของต่าง ๆ เปนเมืองทำผ้าแพรดี ช่างทอนั้นทอเปนรูปมนุษย์แลรูปสัตว์ต่าง ๆ ก็ได้ ทอเปนรูปสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอ รูปพระมเหษีรูปพระเจ้าลูกยาเธอ รูปกวีนวิกตอเรีย รูปเจ้าหญิงลูกเธอ ทำเปนท่อน ๆ พอได้หน้ากระจก รูปช่างผู้คิด รูปทหารผู้ใหญ่ก็มี ซื้อขายกันในกรุงปารีสในบ้านในเมืองมาก รูปนั้นมีแต่สีขาวสีดำ เปนลายเส้นเดียวเหมือนรูปถ่าย สีอื่น ๆ หามีไม่ ถ้าถ่ายรูปออกไปให้กับช่างแล้ว ช่างก็ทอได้ทุกรูป เวลาบ่ายโมงหนึ่งเจ้าเมืองขุนนางฝ่าย

TUDC 22/04/2563

ทหารแม่ทัพใหญ่มาทักถามทูตานุทูตที่โฮเต็ล แล้วพาทูตานุทูตไปดูทหารที่ป้อมบนภูเขา ทหารทำท่ารบเปนพวก ๆ รบกันกลางแปลงข้างขุดสนามเพลาะทำค่ายข้าง แล้วพาไปดูที่บ้านทหารอยู่ เปนที่ประชุมบรรดาทหารอยู่ที่นั้น พอเจ้าเมืองไปถึงนายทหารเป่าแตรขึ้น มีทหารแต่งตัวถือปืนออกจากตึก ออกมายืนแถวที่สนามหน้าตึก ๒ แถว สนามนั้นยาวประมาณ ๒ ไมล์ มีนายทหารขี่ม้าถือดาบ ๒๔ ม้า มีปี่พาทย์ ๕ สำรับ เจ้าเมืองให้สารถีขับรถทูตานุทูตไปตามหน้าทหารที่ยืนแถวจนตลอดทหาร ๆ ประมาณ ๒๐,๐๐๐ เศษ แล้วพาทูตานุทูตไปดูสัตว์ต่าง ๆ ทำคอกแลกรงขังไว้ในสวนนอกเมืองตำบลหนึ่ง เวลาค่ำมองติคนิพาทูตานุทูตไปดูละคอน โรงละคอนนั้นเปนตึกใหญ่มีที่คนดู ๕ ชั้น ถ้าคนเปนเศรษฐีแลคนมั่งมีได้ดูชั้นต่ำแต่ต้องเสียเงินมาก ด้วยว่าได้เห็นตัวละคอนใกล้ แม้นดูชั้นสูงขึ้นไปเสียเงินน้อยลง แต่เห็นไกลออกไปทุกชั้นด้วยเปนที่สูง ละคอนนั้นเล่นเรื่องพงศาวดารกษัตริย์เอดเตเลียนแต่โบราณมา ครั้นสิ้นบทแล้วก็ปิดม่านหน้าโรงลงเสีย แล้วเปลี่ยนแปลงฉากในโรงใหม่ ต่อยทอนไปอีก บางทีก็เห็นเปนน้ำ บางทีก็เห็นเปนไฟ บางทีก็เห็นเปนคนออกมาจากดอกไม้ แต่เพดานเปนดวงพระจันทร์เปนดาวเปนเมฆเหมือนอากาศ เวลา ๒ ยามละคอนเลิก มองติคนิพาทูตานุทูตกลับมาโฮเต็ล.

วันเสาร์เดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำเวลาเช้าโมง ๑ มองติคนิเชิญทูตานุทูตไปขึ้นรถไฟไปจากเมืองไลยอน ทางรถไฟลอดอุโมงค์ยาวข้างสั้นข้าง ๑๘ แห่ง มีสพานเหล็กเสาก่อด้วยศิลาข้ามแม่น้ำใหญ่ ๓ ตำบล

TUDC 22/04/2563

เล็ก ๒ ตำบลรวม ๕ ตำบล มีโฮเต็ลหยุดรถกินโต๊ะแห่งหนึ่ง รถหยุดเติมน้ำเติมถ่านรับคนส่งคน ๑๔ ครั้ง ตามทางมีบ้านมีเรือนมีนาแลสวนตลอดไปจนถึงโรงหยุดรถกรุงปารีส เวลาค่ำทุ่มหนึ่งถึงกรุงปารีสเปนทาง ๓๘๔ ไมล์ คอเวอนแมนต์ให้จัดรถรับทูตานุทูต ๕ รถเทียมม้าคู่ มีทหารขี่ม้าสพายดาบนำหน้ารถ ๔ ม้าตามหลัง ๔๘ ม้า คนเบ้าแตร ๒ ม้า นายทหารม้าหนึ่ง รวม ๕๕ ม้า พาทูตานุทูตไปอยู่โฮเต็ลชื่อแปนเรศบีโร ว่าเปนที่สูงสอาด มองติคนีกับทูตอยู่คนละฟากถนน ไกลกันทางประมาณ ๒ เส้น มีโปลิศสพายดาบเดิรยามรักษายามละ ๒ คน จัดรถไว้ให้ใช้ ๓ รถ มิศโกโดเสมียนที่เข้ามากรุงเทพ ฯ ด้วยมองติคนีนั้น มากินโต๊ะอยู่ด้วยทูตคนหนึ่ง คอเวอนแมนต์ให้เสมียนพูดอังกฤษได้มากำกับอยู่ที่โฮเต็ลคนหนึ่ง ชื่อมิศลำเบ.

TUDC 22/04/2563

ตอนที่ ๖ ว่าด้วยราชทูตเข้าเฝ้าเอมเปอเรอฝรั่งเศส

วันจันทร์เดือน ๘ ขึ้น ๑๐ ค่ำเวลาบ่าย ๔ โมง มองติคนีพาราชทูต อุปทูต ตรีทูต นายสรรพวิชัย หลวงอินทรมนตรี ขุนมหาสิทธิโวหาร หลวงชาติสุรินทร์ ขุนสมบัติบริรวม ๘ คน แต่งตัวตามขันตาศักดินำหนังสือเจ้าพระยารวิวงศมหาโกษาธิบดีที่พระคลัง ไปให้มินิศเตอทูวแนล ผู้สำเร็จราชการต่างประเทศ มินิศเตอทูวแนลออกมารับเชิญทูตานุทูตให้นั่งเก้าอี้ตามลำดับ แล้วราชทูตบอกแก่มินิศเตอทูวแนลว่า ข้าพเจ้าเชิญหนังสือเจ้าพระยารวิวงศมหาโกษาธิบดีที่พระคลัง ผู้ว่าการต่างประเทศคำนับมายังท่านฉนี้ ๑ ราชทูตจึงส่งหนังสือให้มินิศเตอทูวแนล ๆ รับหนังสือแล้วถามราชทูตว่าทูตานุทูตมาตามทางสบายอยู่หรือ ราชทูตตอบว่าเป็นสุขสบายอยู่ พูดจาอยู่ประมาณครู่หนึ่งแล้วคนใช้เอาน้ำกาแฟน้ำองุ่นขนมน้ำแขงมาเลี้ยงทูตานุทูต พูดกันอยู่ประมาณโมงหนึ่งลากลับมาโฮเต็ล

วันอังคารเดือน ๘ ขึ้น ๑๑ ค่ำเวลาบ่าย ๔ โมง มินิศเตอทูวแนลกับมองติคนีมาหาทูตานุทูตที่โฮเต็ล แล้วมินิศเตอทูวแนลถามว่าทูตานุทูตมาอยู่ที่โฮเต็ลสบายดีอยู่หรือ เดือนนี้เป็นระดูร้อน ราชทูตตอบว่ามีความสบายอยู่มิสู้ร้อนนัก แล้วราชทูตถามมินิศเตอทูวแนลว่าท่านกำหนดจะให้ทูตานุทูตเฝ้าสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอวันไร มินิศเตอ

TUDC 22/04/2563

ทูวแนลตอบว่าจะไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอก่อน จะโปรดให้เฝ้าวันไรจึงจะกำหนดให้ทราบ มินิศเตอทูวแนลว่าอยากจะใคร่ดูเครื่องมงคลราชบรรณาการ ราชทูตจึงสั่งผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการให้เชิญหีบเครื่องมงคลราชบรรณาการที่เปนเครื่องทองลงยา เครื่องทองคำ เครื่องอาวุธมาเปิดให้ดู แล้วมินิศเตอทูวแนลชมว่าเครื่องมงคลราชบรรณาการทำที่กรุงสยามงามดี เปนของประหลาทยังไม่เคยเห็น ราชทูตจึงจัดสิ่งของในหลวงซึ่งโปรด ฯ พระราชทานออกไปให้แก่มินิศเตอทูวแนล โต๊ะถม ๑ กาถมกลม ๑ กล่องบุหรี่ถม ๑ รวม ๓ สิ่ง กับดาบสันกลมฝักกาไหล่ทองข้าง หุ้มทองคำประดับพลอยด้ามกาละบังหะผึ้งดอกไม้ทองคำเล่ม ๑ ราชทูตให้แก่มินิศเตอว่าเปนของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทฝากมาพระราชทานแก่มินิศเตอทูวแนล มินิศเตอทูวแนลได้รับสิ่งของทั้งปวงแล้วมีความยินดีเปนอันมาก พูดจาอยู่ประมาณชั่วโมงครึ่ง มินิศเตอทูวแนลแลมองติคนิลากลับไป.

วันพฤหัสบดีเดือน ๘ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลาเช้ามองติคนิมาบอกทูตานุทูตว่า มินิศเตอทูวแนลได้ไปเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอแล้วมีรับสั่งกำหนดให้ทูตานุทูตเฝ้าถวายพระราชสาส์นเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระราชวังฟอเตลโปล ณวันพฤหัสบดีเดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ เวลาย่าย ๕ โมง จะต้องไปรถไฟ ราชทูตจึงว่ากับมองติคนิว่าขอท่านได้ไปหารือมินิศเตอทูวแนลด้วย มินิศเตอจะโปรดให้ทูตานุทูตเฝ้าลักกี่คน มองติคนิตอบว่าการข้อนี้ไม่ใช่ธุระของมินิศเตอทูวแนล แล้ว

TUDC 22/04/2563

แต่ราชทูตจะเห็นควร ราชทูตจะจัดให้เฝ้าสักกี่คนขอให้ข้าพเจ้าทราบด้วย ราชทูตจึงให้ทำบาญชีชื่อทูตานุทูตที่จะให้เฝ้านั้น ราชทูต ๓ อุปทูต ๓ ตรีทูต ๑ ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ หลวงอินทรมนตรี ๓ นายสรรพวิชัย ๑ ขุนมหาสิทธิโวหาร ๑ หมื่นจักรวิจิตร ๑ สี่คน นายสมบุญบุตรราชทูต ๑ นายชายบุตรอุปทูต ๑ นายเอี่ยมมหาดเล็ก ๑ เสมียน ขุนสมบัติบดี ๑ หลวงชาติสุรินทร์ ๑ ล่าม ขุนจรเจนทเล ๑ นายเขียม มหาดเล็ก ๑ รวม ๑๔ คนนั้นให้เฝ้า แต่หมื่นจินดารักษ์ ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ ในพระบวรราชวัง ๑ นายหวาด บุตรพระยาอภัยสงคราม ๑ นายเนตร มหาดเล็ก ๑ สามคนนี้หาให้เฝ้าไม่ แล้วราชทูตจึงให้จดหมายรายชื่อคน ๑๔ คนซึ่งจะให้เฝ้ามอบให้แก่ มองติคนี ๆ รับจดหมายแล้วลากลับไป เวลาค่ำมองติคนีพาทูตานุทูต ไปดูละคอนโรงใหญ่ในเมืองปารีส ละคอนนั้นเล่นก็คล้ายกันกับที่เมือง ไลยอน แต่โรงแลเครื่องเล่นแลฉากเครื่องตั้งแต่งแขงแรงกว่าเมือง ไลยอน จะพรรณาไปก็ยืดยาวนัก เวลา ๒ ยามละคอนเลิก แล้วทูตา นุทูตก็กลับมาโฮเต็ล.

วันศุกร์เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำเวลาเช้า มองติคนีพาช่างเขียนถ่ายรูป มาที่โฮเต็ล มองติคนีบอกว่ามีรับสั่งสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอให้พาช่าง มาขอให้ทูตแต่งตัวอย่างไทย จะให้ช่างถ่ายรูปไว้สำหรับแผ่นดิน ใน เวลานั้นช่างได้ถ่ายรูปราชทูต รูปนายสรรพวิชัย ๒ คนแผ่นหนึ่ง รูป อุปทูต รูปนายชาย ๒ คนแผ่นหนึ่ง ตรีทูตแผ่นหนึ่ง หลวงอินทรมนตรี

TUDC 22/04/2563

แผ่นหนึ่ง ขุนมหาสิทธิโวหารแผ่นหนึ่ง รวม ๕ แผ่น แล้วเขียนประสาน ให้สีเหมือนสีตัวด้วย วันพฤหัสบดีเดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมง มองติคนีพาขุนนางเจ้าพนักงารมารับเครื่องมงคลราชบรรณาการ ไปตั้งที่พระราชวังฟอเตลโปล ราชทูตจึงให้หลวงอินทรมนตรี ขุนมหาสิทธิโวหาร แต่งตัวตามยันดาศักดิ์ ๒ นายกำกับไปจะได้จัดตั้งด้วย ครั้นเวลาบ่าย ๒ โมงครึ่ง มาเชอวายยางขุนนางฝ่ายทหาร ๑ มารอนเตลริศขุนนางฝ่ายกรมท่า ๑ มองติคนี ๑ สามคนจัดรถมารับทูตานุทูตที่โฮเต็ล ๕ รถ เทียมม้า ๔ ม้า สารถีขับรถใส่หมวกภู่ทอง ใส่เสื้อปักทองขับรถละ ๒ คน ราชทูต อุปทูต ตรีทูต แต่งตัวใส่สนับเพลานุ่งยกทอง คาดเข็มขัด คาดกรองทอง ใส่เสื้อเยียระบับอย่างน้อยชั้นใน เสื้อกรยกรองทองชั้นนอก ราชทูตขัดกระบี่ฝักทองคำลงยา ใส่มาลามีพระตราจอมเกล้าประดับเพ็ชร์ อุปทูตขัดกระบี่ฝักนาคข้างทองคำประดับพลอย ใส่มาลามีพระตราจอมเกล้าประดับทับทิม ตรีทูตขัดกระบี่ฝักกาไหล่ทอง ใส่ทรงประพาสมีพระตราปั้นเกล้าทองคำ บาดหลวงลุยวิศลอนนาดีล่ามใหญ่ นายสรรพวิชัย หมื่นจักรวิจิตร นายสมบุญบุตรราชทูต นายชายบุตรอุปทูต ขุนสมบัติบดี หลวงชาติสุรินทร์ ขุนจรเจนทเลล่าม นายเยียล่ามมหาดเล็ก นายเอียมมหาดเล็ก แต่งตัวตามยันดาศักดิ์ ๑๒ คน รถที่หนึ่งเปนรถราชทูตเชิญหีบพระราชสาส์นขึ้นรถมีขุนนางไปด้วยในรถมาเชอวายยางขุนนางฝ่ายทหาร ๑ มองติคนี ๑ บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี ๑ รถที่สองนั้นอุปทูต ตรีทูต มารอนเตลริศขุนนางฝ่ายกรมท่า ๑ นายชายบุตรอุปทูต ๑ รวม ๔ นาย ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ

TUDC 22/04/2563

เสมียน ล่ามไป ๓ รถ ออกจากโฮเต็ลทางไมล์หนึ่งถึงที่โรงพักรถไฟ มีขุนนางฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือนคอยรับทูตานุทูตอยู่ที่ท่ารถไฟหลายนาย แล้วมองติคนีเชิญทูตานุทูตให้เชิญพระราชสาส์นขึ้นรถไฟ ขุนนางที่มาคอยอยู่ที่นั้นก็ไปพร้อมกับทูตานุทูต ทาง ๑๒๐ ไมล์ ถึงที่พักรถไฟณพระราชวังฟอเตลโปล ทูตานุทูตลงจากรถไฟแล้วเชิญพระราชสาส์นขึ้นรถเทียมม้า ๔ ม้าทุกรถไปตามถนน ราษฎรยกธงตามหน้าต่างทุกตึกไปทาง ๓๐ เส้นถึงพระราชวัง มีบ๋พาทย์ประโคมสำรับหนึ่ง ๓๖ คน มีทหารแต่งตัวถือปืนไรเฟนยืนข้างถนนข้างละ ๒ แถวเปนทหาร ๒,๐๐๐ คน ทหารใส่เสื้อเกราะขี่ม้ายืนหลังทหารปืนข้างละ ๒ แถวเปนทหาร ๔๐๐ ม้า รวมทหาร ๒,๔๐๐ คน กำแพงวังด้านทางทูตเข้านั้นเปนรั้วเหล็กยอดปิดทอง มีประตูใหญ่ ๔ ประตู รถทูตานุทูตเข้าไปในพระราชวังถึงบันไดเกย ทูตลงจากรถแล้ว ขุนนางพาทูตานุทูตขึ้นไปบนตำหนักเข้าพระทวารลดเลี้ยวไปประมาณเส้นหนึ่ง มีทหารใส่เสื้อเกราะยืน ๒ แถวถือดาบถือขวานประมาณ ๕๐๐ คน ครั้นถึงห้องพระตำหนักแห่งหนึ่งขุนนางฝ่ายกรมวังออกมารับให้ทูตานุทูตหยุดพัก เปิดหีบพระราชสาส์นออกแล้ว ราชทูตเชิญพระราชสาส์นในพระบวรราชวังรวมลงในพานพระราชสาส์นใหญ่ มองติคนีกับขุนนางกรมวังนำราชทูตเชิญพระบรมราชสาส์นแลพระบวรราชสาส์น กับทูตานุทูตเข้าไปถึงห้องพระโรงที่เสด็จออก แล้วคลานตามลำดับเข้าไปถึงหน้าพระที่นั่ง ราชทูตก็วางพานพระราชสาส์นลง ห่างกับที่สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอเสด็จออกประทับอยู่นั้นประมาณ ๘ ศอก ทูตานุทูตพร้อมกันถวายบังคมครั้งหนึ่ง

TUDC 22/04/2563

แล้วหมอบอยู่ ราชทูตอ่านทูลเบิกถวายพระราชสาส์นเครื่องมงคลราชบรรณาการเปนคำไทยก่อน แล้วขาดหลวงลุยวิศลอนนาดิล่ามอ่านแปลเปนคำฝรั่งเศสถวายจบแล้ว ๆ ทูตานุทูตพร้อมกันถวายบังคมอีกครั้งหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอมีรับสั่งตอบว่า ขอบพระทัยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ ที่ได้รับทูตแลขุนนางเรือรบซึ่งเข้าไปกรุงเทพมหานครโดยความยินดี แล้วสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามแต่งทูตานุทูตให้เชิญพระราชสาส์นเครื่องมงคลราชบรรณาการมาเจริญทางพระราชไมตรีอีกนั้น ขอบพระทัยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามเปนอันมาก แต่ก่อนกรุงฝรั่งเศสกับกรุงสยามอยู่ไกลกัน เดี๋ยวนี้ฝรั่งเศสตีได้เมืองไซ่ง่อนเขตแดนญวนเปนของฝรั่งเศส แผ่นดินก็ใกล้กันกับกรุงสยาม คอเวอนแมนต์ทั้งสองฝ่ายมีธุระการงารสิ่งใดจะได้ปรึกษาหารือกัน พระราชไมตรีก็จะได้สนิทกันมากทวีขึ้นไป ขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ ทรงพระชนมายุยืนยาวให้มาก พระราชไมตรีทั้งสองพระนครจะได้ถาวรวัฒนาสืบไปภายหน้าชั่วฟ้าแลดิน ทูตถวายบังคมพร้อมกันอีกครั้งหนึ่ง แล้วราชทูตเชิญพานพระราชสาส์นเข้าไปถวายสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอทรงรับต่อพระหัตถ์ แล้วส่งพระราชสาส์นให้มินิศเตอทูวแนลผู้สำเร็จราชการต่างประเทศ ราชทูตคลานถอยออกมาถึงที่เฝ้าทูตานุทูตถวายบังคมอีกครั้งหนึ่ง ขุนนางบอกว่าจะเสด็จขึ้นทูตานุทูตพร้อมกันถวายบังคมคลานถอยหลังออกมา แล้วมีรับสั่งให้ทูตานุทูตยืนขึ้นทุกคน สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอแลแอมเปรศพระมเหษีพระเจ้าลูกยาเธอเนโปเลียน เสด็จมาไต่ถามทุกข์สุขถึงสมเด็จ

TUDC 22/04/2563

พระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ แลพระบรมวงศานุวงศท่านเสนาบดี ผู้ใหญ่แลทูตานุทูต แล้วรับสั่งให้หาตัวนายชายมาให้พระเจ้าลูกยาเธอ เนโปเลียนจับมือนายชาย สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอนั้นตรัสภาษา ฝรั่งเศส แอมเปรศพระมเหษีนั้นตรัสภาษาอังกฤษ แล้วเสด็จเลย ไปทอดพระเนตรเครื่องมงคลราชบรรณาการ รับสั่งว่าฝีมือช่างไทยทำ สิ่งของลงยาลายสลักประดับเพ็ชร์ประดับพลอยงามกว่าของในประเทศอื่น แล้วเสด็จขึ้น เมื่อแอมเปรศพระมเหษีเสด็จมานั้น มีหญิงสาวแต่งตัว มีใบไม้เพ็ชร์ผูกคอ ใส่กำไลมือประดับเพ็ชร์ ถือชายพระภูษา ๔ คน ท้องพระโรงที่เสด็จออกนั้น พื้นสองชั้น ๆ บนมีพระแท่นยาวแล้วมีพระ พระที่นั่งเรียงกัน ๓ องค์ สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอเสด็จประทับพระ ที่นั่งองค์กลางมีเศวตฉัตร ทรงพระมาลากอกแฮต ทรงฉลองพระองค์ ดำ ทรงพระสังวาลแพรแถบแดงห้อยพระตรา ทรงสนับเพลาแดงรัดดำ สองข้างทรงพระแสงฝักหนังดำ แต่งพระองค์เหมือนอย่างนายทหาร แอมเปรศพระมเหษีนั้นทรงเครื่องขาวประดับแล้วไปด้วยเพ็ชร์ ประทับ อยู่พระที่นั่งข้างซ้าย พระเจ้าลูกเธอทรงเครื่องดำอย่างทหาร เสด็จยืน อยู่ข้างพระที่นั่งฝ่ายขวา ข้างขวามีทหารแต่งตัวถือกระบองยืนอยู่ ๑๗ คน ข้างซ้ายมีหญิงภรรยาขุนนางบ้าง สาวใช้บ้าง ยืนอยู่ ๓๐ คน ชั้นล่าง เปนที่ขุนนางเฝ้า มีนิศเตอแลขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยแต่งตัวสพายดาบยืน เฝ้าอยู่ข้างละ ๑๙ คน ทูตานุทูตเฝ้าอยู่กลางขุนนาง ถัดออกมา ๒ ข้าง ท้องพระโรง ตั้งเครื่องมงคลราชบรรณาการ มองติคนิพาทูตานุทูต ไปดูห้องแลพระแท่นของแอมเปรศพระมเหษี มีหลายห้องมีเตียงโต๊ะ

TUDC 22/04/2563

เก้าอี้ตั่งและเครื่องใช้สอยต่างกันทุกห้อง เครื่องทรงของแอมเปรศพระมเหษีที่แต่งพระองค์เมื่อออกรับทูตานทูตนั้นก็ทรงเปลื้องกองไว้ในห้องให้ทูตานทูตดูด้วย แล้วมองติคนิกับขุนนางกรมวังก็พาทูตานทูตออกไปที่ห้องแห่งหนึ่ง แอมเปรศพระมเหษีเสด็จมายืนเสวยขนมอยู่ที่นั้น แล้วจึงพระราชทานให้ราชทูต อุปทูต ตรีทูต ๆ ได้รับขนมต่อพระหัตถ์แอมเปรศพระมเหษี แต่ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียนล่ามรับสั่งให้ขุนนางแจก แอมเปรศพระมเหษีจึงรับสั่งให้หาตัวนายชายไปให้ใกล้แล้วตรัสกับมองติคนิว่าทรงพระเมตตานายชายมาก จะทรงจูบได้หรือไม่ได้ มองติคนิทูลว่าได้ แอมเปรศพระมเหษีก็ทรงจูบนายชายแล้วประทานขนมให้ต่อพระหัตถ์ แล้วแอมเปรศพระมเหษีรับสั่งแก่ทูตานทูตว่า สิ่งของซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงยินดีมานั้นเป็นของงามดี จะเก็บรักษาไว้เป็นที่ทรงระลึกถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ ทูตานทูตทูลว่าของถวายนั้นเป็นเครื่องสำหรับขัตติยราชตระกูลของกษัตริย์อย่างสูง ใช้ได้แต่ในหลวง แล้วแอมเปรศพระมเหษีก็เสด็จขึ้น มองติคนิกับขุนนางกรมวังก็พาทูตานทูตไปกินโต๊ะที่ห้องแห่งหนึ่ง ประมาณครึ่งชั่วโมงมองติคนิก็พาทูตานทูตขึ้นรถกลับจากพระราชวังฟอเตลโปล ขึ้นรถไฟกลับเวลาค่ำทุ่มหนึ่งถึงโฮเต็ลที่กรุงปารีส.

TUDC 22/04/2563

ตอนที่ ๗ ว่าด้วยราชทูตเที่ยวดูสถานที่ต่าง ๆ

วันเสาร์เดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ มองติคนิเชิญราชทูต อุปทูต ตรีทูต นายชายบุตรอุปทูต บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี ไปที่บ้านมองติคนิอยู่ ราชทูตว่ากับมองติคนิว่าทูตานุทูตได้เฝ้าสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอแล้ว ท่านจะให้ทูตานุทูตไปหาขุนนางที่แห่งใดบ้างก็แล้วแต่ท่าน มองติคนิว่ากับราชทูตว่าจะพาทูตานุทูตไปเฝ้าเจ้าหญิงน้องนางเธอองค์หนึ่ง กับมินิศเตอมริน ผู้ว่าการกำปั่นรบคนหนึ่ง แต่ขุนนางนอกจากนั้นทูตานุทูตให้แต่กำหนดไปก็ได้ พูดกันอยู่ประมาณชั่วโมงหนึ่งลากลับมาโฮเต็ล.

วันจันทร์เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำเวลาบ่าย ๕ โมง มินิศเตอทูวแนลกับมองติคนิมากินโต๊ะด้วยทูตที่พัก มินิศเตอทูวแนลบอกทูตว่าของถวายพระเจ้าน้องเธอนั้น ให้ทูตพาไปเฝ้าถวายเองจึงจะดี ราชทูตตอบว่าชอบแล้ว มินิศเตอทูวแนลบอกทูตว่าพระราชวังแวดไซนั้น ทำไว้แต่โบราณไม่ได้ดัดแปลง ครั้งแผ่นดินพระเจ้าลุวิศที่ ๑๔ ทูตไทยได้ไปเฝ้าครั้งหนึ่ง พระเจ้าลุวิศเสด็จออกรับทูตที่นั่น ควรทูตานุทูตจะไปดู ราชทูตตอบว่าชอบแล้ว มินิศเตอทูวแนลว่าวันอาทิตย์เปนวันเลิกการมิคนไปเที่ยวดูมากจะพาทูตานุทูตไปดูในวันนั้น พูดจากันอยู่เวลา ๒ ทุ่ม มินิศเตอทูวแนล มองติคนิก็ลากลับไป.

TUDC 22/04/2563

วันศุกร์เดือน ๘ แรม ๑๓ ค่ำเวลาบ่ายโมงหนึ่ง มองติคนี่ พาราชทูต อุปทูต ตรีทูต นายสรรพวิชัย หลวงอินทรมนตรี ขุนมหาสิทธิโวหาร บาดหลวงลุยวิศลอนนาดี ล่าม ไปหามินิศเตอมรินผู้สำเร็จราชการกำปั่นรบ มินิศเตอมรินถามว่าทูตานุทูตมาตามทางมีความสุขสบายอยู่หรือ ราชทูตตอบว่ามีความสุขสบายอยู่ มินิศเตอมรินถามว่าท่านมาขึ้นที่ท่าเมืองตุลน ๆ นั้นห้ามเรือลูกค้ามิให้เข้าออก เพราะเปนที่ไว้เรือรบแลเปนที่ฝึกหัดทหารเรือ แลทำเครื่องอาวุธใช้ในการเรือ ท่านได้เห็นการทั้งปวงชอบใจหรือไม่ ราชทูตตอบว่าสิ่งของซึ่งได้เห็นที่เมืองตุลนนั้น เปนของดีวิเศษประเสริฐสมควรแก่บ้านเมืองใหญ่ แล้วมินิศเตอมรินจึงให้จัดของหวานแลผลไม้น้ำองุ่นน้ำกาแฟมาเลี้ยงทูตานุทูต พูดกันอยู่ชั่วโมงหนึ่งลากลับมาโฮเต็ล ครั้นเวลาค่ำมองติคนี่พาทูตานุทูตไปดูละคอนอีกแห่งหนึ่ง เรียกว่าละคอนม้า โรงละคอนนั้นก่อด้วยศิลาทำรูปกลมคล้ายกับป้อม หลังคามุงด้วยศิลาดำ คอสองนั้นทำเปนบานกระจก ข้างในมีเก้าอี้พื้นปูด้วยกำมะยี่เปนที่สำหรับคนนั่งดู ที่กลางโรงนั้นทำเหมือนสังเวียนไก่กว้างประมาณ ๑๐ วา กลางโรงนั้นมีระย้าแก้วใหญ่ตามไฟก๊าดระย้าหนึ่ง สว่างไปทั้งโรง มีประตูเข้าออก ๒ ประตู ๆ ข้างหนึ่งนั้นจำเพาะนั่งได้ชั้นต่ำ ถ้าคนเข้านั่งชั้นต่ำต้องเสียเงินมาก เพราะได้เห็นใกล้ ประตูชั้นบนเห็นไกล แต่เสียเงินน้อยลง ละคอนนั้น เมื่อแรกเล่นมีเด็กออกมา ๒ คนเล่นหกคเมน แล้วมีผู้ใหญ่ออกมาคนหนึ่ง ถือไม้ยาวประมาณ ๕ ศอกมีไม้กางเขนพาดขวางอยู่ข้างบน

TUDC 22/04/2563

ยาวออกมาจากไม้ข้างละ ๒ ศอก คนผู้ใหญ่ก็ชูขึ้นเดิรไปมา เด็ก ๒ คน ก็หกคเมนหมุนอยู่ที่ไม้กางเขนเหมือนจังหัน ครั้นสิ้นบทก็กลับเข้าโรง มีชายคนหนึ่งออกมาขี่ม้า แต่แรกนั่งขี่ก่อนขับให้ม้าห้อวิ่งวงไปในสังเวียน พอม้าห้อเต็มฝีเท้าแล้ว ชายนั้นก็ปลดบังเหียนม้าออกเสียให้ม้าห้ออยู่แต่ตัวเปล่า ๆ ไม่มีสิ่งใดเข่นที่ยึดหน่วง บางทีก็กลับหน้ามาข้างหลัง บางทียืนขึ้นเท้าหน้าเหยียบศีรษะเท้าหลังเหยียบข่าม้า แล้วเต้นรำเท้าเปลี่ยนท่าต่าง ๆ แล้วคนข้างล่างยกขึ้บมายาวประมาณ ๓ ศอก กว้างพอตัวคนลอดได้ชูขวางหน้าไว้ ม้าก็ห้อลอดไปใต้ขึ้บแต่คนบนหลังม้านั้นโดดเข้าไปในขึ้บ ไปลงหลังม้าได้ดังเก่า แล้วคนข้างล่างโยนมีดขึ้นไปให้คนบนหลังม้า ๘ เล่ม คนบนหลังม้าก็เลี้ยงมีดไว้ไม่ให้ตกลงมาถึงดิน สิ้นบทแล้วก็กลับเข้าโรง แลมีหญิงสาวคนหนึ่งออกมาขี่ม้า ม้านั้นวิ่งเสมอกัน ๔ ม้าหญิงนั้นยืนขี่คนเดียว แล้วรำเท้าก้าวไปในกำลังม้าห้อ ๔ ม้า แล้วเปลี่ยนแปลงยักเยื้องทำท่าทางต่าง ๆ มีเด็ก ๓ คนออกมาโหนชิงช้า ๆ นั้นผูกเรียงกัน ๓ แห่ง แห่งหนึ่งห่างกันประมาณ ๔ วาเศษ สูงพ้นดินประมาณ ๖ ศอก แล้วเอาโต๊ะมาวางต่อกันตลอดที่ชิงช้าผูกไว้ ปูพรมสำหรับรองเท้า ผู้ใหญ่พอเอื้อมถึงชิงช้าแล้วมีเด็กยืน ๒ ข้างสูงพ้นดินประมาณ ๗ ศอก ริมกับคนที่นั่งตแล้วเด็กนั้นก็ขึ้นไปบนที่สูง ผู้ใหญ่คนหนึ่งยืนอยู่บนโต๊ะ ก็โยนชิงช้าที่หนึ่งไปให้เด็ก ๆ นั้นก็รับเอาชิงช้าเหนี่ยวไว้ ๒ มือ แล้วจึงโยนตัวลอยไป ผู้ใหญ่คนนั้นก็ไปจับชิงช้าที่สองไกวให้โยนไปมา เด็กที่โหน

TUDC 22/04/2563

ชิงช้านั้นก็กลับหน้าไปเสีย หาดูชิงช้าที่โยนรับไม่ แล้วหกคเมนกลับมาจับชิงช้าที่สองได้ แล้วผู้ใหญ่ที่ข้างล่างนั้นก็โยนชิงช้าที่สาม โยนมาใกล้เด็กนั้นก็เอาเท้าเกี่ยวชิงช้าที่สองไว้ วางมือกลับหน้ามาจับชิงช้าที่สามได้ แล้วเปลี่ยนแปลงท่าทางต่าง ๆ ทำได้เหมือนกันทั้ง ๓ คน สิ้นเพลงแล้วก็กลับเข้าโรง แล้วแต่งสุนัขขูตัวผู้นั้นใส่กางเกงใส่เสื้อโก๊ต ใส่หมวกขนเหมือนผู้ชาย ตัวเมียนั้นแต่งเหมือนผู้หญิงแล้วออกมาเต้นรำเท้าเปนคู่ ๆ สิ้นเพลงแล้วก็กลับเข้าโรง แล้วยังมีวานรขี่รถออกมา รถนั้นเทียมด้วยสุนัขคู่ ๑ มีวานรเปนสารถีหน้ารถตัวหนึ่ง ท้ายรถตัวหนึ่ง วานรตัวนายแต่งเปนผู้หญิงผู้ชายนั่งอยู่ในรถ แล้วสารถีก็ขับรถวิ่งวงไปในสังเวียน แล้ววานรข้างท้ายรถนั้นโดดลงจากรถแล้วไปยึดยังเหี่ยนสุนัขให้รถหยุดแล้วก็กลับขึ้นท้ายรถดังเก่า วานรสารถีข้างหน้าก็ขับรถให้รถวิ่งวงไปสิ้นเพลงแล้วก็กลับเข้าโรง แต่กระบวรสัตว์ซึ่งเล่นนั้นยังเปลี่ยนแปลงอีกหลายอย่างต่าง ๆ จะกล่าวไปก็ยืดยาวนัก เวลา ๒ ยามละคอนเลิกแล้ว มองติคนีก็พาทูตานุทูตกลับมาโฮเต็ล.

วันเสาร์เดือน ๘ แรม ๑๔ ค่ำเวลาบ่ายโมงหนึ่ง มองติคนีพาทูตานุทูตไปดูคลังทำเงิน ที่คลังนั้นก่อด้วยศิลาทำแน่นหนามั่นคงนัก มีห้องมากกว่ามาก แต่เงินที่ในคลังนั้นทำเปนแท่ง ๔ เหลี่ยมก็มี ที่กลมเหมือนขี้กะสังก็มี ที่ยาวรีเหมือนแผ่นอิฐก็มี กองไว้เปนแพนกกันมากนัก แต่ที่จะทำเปนเงินแฟรงนั้นหล่อไว้แท่งยาวประมาณศอกคืบกว้างประมาณ ๒ นิ้ว หนาประมาณกึ่งนิ้วอยู่แพนกหนึ่ง แล้วจึงเอา

TUDC 22/04/2563

มาหีบ แต่หีบนั้นถ้าจะเปรียบก็คล้ายกันกับหีบฝ้าย แต่เปนเครื่องเหล็ก ใช้กลไกมีหีบที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ตั้งเรียงเปนแถวกันหลายหีบจนถึงหีบที่สุด เงินนั้นก็ยางได้ที่เรียบร้อยเสมอกัน เปนมันเหมือนกับขัดไว้ แล้วเอาไปใส่ในที่สำหรับตัดให้กลมแห่งหนึ่ง ตัดกลมแล้วเอาไปใส่ในที่สำหรับทำเม็ดขอบเงินแห่งหนึ่ง แต่ที่หีบแลที่ตัดกลมแลที่ทำขอบนั้นไม่ต้องลำบากใช้คน ใช้กลไกไฟจักรทั้งสิ้น คนเปนแต่คอยป้อนเหมือนป้อนหีบอ้อย ด้วยเครื่องมือที่ตัดกลมแลทำขอบนั้น เขาทำไว้สำเร็จแล้ว จึงตัดทีเดียวได้ไม่ต้องลำบากวุ่นวายหลายหน แล้วจึงเอาไปตีตรา ๆ แล้วชั่งดูแฟรงใดหนักแฟรงใดเบาก็เอาออกเสีย เอาแต่ที่ได้ตาชั่ง ๆ แล้วจึงต้มให้ขาว แต่ที่ตีตราแลชั่งแลต้มให้ขาวบริสุทธิ์นั้นใช้คนทั้งสิ้น ชนิดนี้นมตราตัวอย่างทุกแผ่นดิน แลเงินชาติภาษาอื่น ๆ ก็มีมาก ตราที่เปนรูปคนก็มี ครั้นดูทั่วแล้วมองตีคนนี้ก็พาทูตานุทูตไปดูที่ทอพรม พรมนั้นทำเปนสีดำ ไม่เปนพื้นเหมือนทอผ้า แต่ทอได้ทุกอย่าง เปนรูปคนแลรูปสัตว์เปนดอกไม้ทอได้ต่าง ๆ ทุกอย่าง งดงามเหมือนกับเขียน แต่คนที่ทอนั้นเปนผู้ชายทั้งสิ้น ทูตานุทูตดูทั่วแล้วเวลาบ่าย ๕ โมงเศษกลับมาโฮเต็ล.

วันอาทิตย์เดือน ๘ แรม ๑๕ ค่ำ มองตีคนีพาทูตานุทูตไปดูพระราชวังแวดไซ ขึ้นรถไฟไปจากกรุงปารีสทาง ๑๖ ไมล์ถึงพระราชวัง มีตึกมีบ้านมาก มีเขามีป่ามีสวนปลูกผลไม้ดอกไม้ต่าง ๆ มีที่น้ำพุผุดขึ้นจากสระจากที่ต่าง ๆ หลายตำบล มีถนนเดิรได้ทั่วกัน สองข้างถนนมีต้นไม้ใหญ่สูงประมาณ ๗ วา ๘ วา ต้นห่างกันประมาณ ๔ วา ลาง

TUDC 22/04/2563

ถนนกิ่งที่ออกมาขวางถนนต่ำ ๆ นั้นตัดเสีย เอาไว้แต่กิ่งที่ไปตามถนน ลำต้นนั้นแยนไปตามถนนยอดนั้นคลุมเข้าหากัน แล้วตัดยอดเสมอไว้ ช่องกลางห่างกันประมาณศอกหนึ่ง มีทหารโปลิศรักษาทุกถนน มีพระราชวังทำไว้บนเขาแลในป่า ๓ แห่ง มีพระแท่นที่ข้างหน้าข้างในหลายแห่งต่าง ๆ กัน ห้องที่พระเจ้าลุวิศเสด็จออกมารับทูตกรุงสยามครั้งนั้น พระแท่นที่เสด็จออกก็ยังรักษาไว้งดงามบริบูรณ์อยู่ ห้องอีกแห่งหนึ่งทำเปนตู้กระจกใหญ่ ใส่เครื่องทรงของพระเจ้าลุวิศ มีพระมงกุฎฉลองพระองค์อย่างโบราณ พระแสงทรงแลเครื่องใช้สอยแต่ครั้งพระเจ้าลุวิศจัดไว้ในนั้นทั้งสิ้น พระตำหนักนั้นใหญ่โต มีโรงละคอนอยู่ในวัง มีรูปพระเจ้าแผ่นดินกรุงฝรั่งเศส เขียนใส่กระจกติดไว้กับฝาผนัง ๒๗ พระองค์ จนถึงสมเด็จพระเจ้านอมเปอเรอเนโปเลียนที่ ๓ พระองค์นี้ มีฉลากบอกพระนามพระชัณษาศักราชแน่นอนทุกพระองค์มีโรงรถสำหรับกษัตริย์เลียบพระนคร แรกครองแผ่นดิน ๔ รถ ๆ นั้นปิดทองประดับพลอย มีรูปเทวดาฝรั่งประดับทั่วทั้งรถดูงามวิเศษนัก รถอีกอย่างหนึ่งสำหรับเล่นน้ำแข็ง แต่ไม่มีล้อมีคันเหมือนอย่างเลื่อน ข้างบนมีหลังคาคล้ายกับเกี้ยว มีที่จำเพาะนั่งได้คนเดียว แต่ไม่ได้เทียมม้า มีคนเสือกข้างหลังคน ๑ แล้วไปดูตำหนักที่ในสวนอีกแห่งหนึ่งทำเปนตำหนักเล็ก ๆ หลังคามุงด้วยใบไม้ ฝาแลเสานั้นทำด้วยต้นไม้เครือไม้ ข้างในฝาปิดกระดาษลายทอง ม่านแลเบาะเก้าอี้ทำด้วยแพรเหลืองทั้งสิ้น ในสวนที่พระราชวังแวดไซน์นี้

TUDC 22/04/2563

มีธารคลองน้ำไหลมาแต่เขาหลายตำบล ทูตานุทูตดูทั่วแล้วเวลาบ่าย ๔ โมงก็กลับมาโฮเต็ล.

วันจันทร์เดือน ๘ ทุติยาสาธขึ้นค่ำ ๑ เวลาทุ่มเศษ มินิศเตอทูวแนล ผู้สำเร็จราชการต่างประเทศมีกำดมาเชิญทูตานุทูตที่ได้เฝ้าสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอ ๑๔ นายกับบาดหลวงลุยวิศลอนนาดี ๓ ไปกินโต๊ะที่บ้านมินิศเตอทูวแนล แต่อุปทูตนั้นป่วยหาได้ไปไม่ ทูตานุทูตไปกินโต๊ะพร้อมด้วยมินิศเตอทูวแนลกับขุนนางฝ่ายทหารพลเรือน ๕๔ คน บาดหลวง ๒ รูป หาได้พูดด้วยราชการสิ่งใดไม่ ครั้นกินโต๊ะเสร็จแล้วมินิศเตอทูวแนลเชิญพระตราดวงหนึ่งกับเงินกระดาษ ๑,๕๐๐ แฟรงให้แก่บาดหลวงลุยวิศลอนนาดีล่วม ว่าสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอโปรดพระราชทานด้วยมีความชอบได้เปนล่วม เมื่อมองติคนีเข้ามาณกรุงเทพ ๆ ครั้งหนึ่ง ได้เปนล่วมเมื่อทูตานุทูตออกมาณกรุงปารีสครั้งหนึ่ง แล้วจะพระราชทานเปนเงินปีให้ปีละ ๕๐๐ แฟรงทุกปี ครั้นเสร็จแล้ว เวลา ๕ ทุ่มทูตานุทูตก็กลับมาโฮเต็ล.

วันอังคารเดือน ๘ ทุติยาสาธขึ้น ๒ ค่ำ เวลาบ่ายโมงหนึ่งมองติคนีพาทูตานุทูตไปดูสวนแลสัตว์ต่าง ๆ ในสวนนั้น ถ้าต้นไม้สิ่งใดเปนของอยู่ในประเทศร้อน ก็ทำเปนโรงแก้วครอบต้นไม้นั้นไว้แล้วไขไอร้อนเข้าไปให้ต้นไม้นั้นบริบูรณ์ดี ด้วยได้รับไออากาศที่ร้อนในสวนนั้นมีต้นผลไม้ร่มรื่นพื้นสอาดดีบริสุทธิ์ มีสระน้ำอยู่ในสวนสระหนึ่งน้ำนั้นเย็นใสสอาด สวนนั้นตั้งอยู่ทิศตวันออกชื่อว่า ตุอิเลรี เขาทำที่

TUDC 22/04/2563

เลี้ยงสัตว์ไว้ ถ้าสัตว์ ๔ เท้าเปนต้นว่าเสือแลหมีสิงห์โตเปนสัตว์ร้าย เขาทำเปนตึกซี่กรงเหล็กกั้นเปนห้อง ๆ ทำที่ให้นอนห้องหนึ่งที่ออกมาให้คนดูห้องหนึ่ง ถ้าสัตว์เชื่องก็ทำคอกขังไว้ สัตว์ที่เรียกว่าสิงห์โตนั้นหน้าเท้าเหมือนเสือ ขนตอยาว ขนตัวสั้น ตัวแดงหางยาวปลายหางเปนพวง ฝรั่งเศสเรียกว่าลิยองดุร้ายยิ่งกว่าเสือ มีสัตว์อีกอย่างหนึ่งเปนของประหลาดไม่มีในเขตแดนสยาม เท้าหน้าสั้นเท้าหลังยาว รูปคล้ายชมดมีถุงอยู่ที่ท้อง เมื่อเวลาเที่ยวหากินลูกก็ออกจากถุงท้องเที่ยวเดิรตามแม่ คนที่ไปดูตบมือให้ตกใจลูกก็วิ่งเข้าในถุงท้องแล้วเยี่ยมหน้าออกมา แม่ก็พาวิ่งไป ฝรั่งเศสเรียกว่า กังกูลู เปนสัตว์ยก ถ้าสัตว์น้ำเปนต้นว่าจรเข้แลสัตว์ต่าง ๆ ที่โตก็ใส่ไว้ในสระ แต่สัตว์อีกอย่างหนึ่งหน้าสั้นคล้ายกับนาคมีเท้า ๒ เท้า หางคล้ายกับหางปลา.

หมดฉบับเพียงนี้

TUDC 22/04/2563